

Kidati sa starom praksom u kulturi

PRVI SASTANAK Komisije za razvoj i reorganizaciju SKJ je svakako još jedan značajan korak u punom sprovođenju u delo zamisli i odluka Centralnog komiteta, proklamovanih i donetih na istorijskoj Četvrtoj sednici CK SKJ na Brionima. Pored svestrane podrške koje odlukama Četvrtog plenuma daju komunisti i svi radni ljudi u našoj zemlji, i zaključci ove komisije svedoče da se konačno i definitivno prešlo sa reči na dela i da reorganizacija Saveza komunista, kao bitan preduslov reformisanja čitavog našeg društva, neće ići nimalo sporo i da će se posledice donetih odluka osetiti mnogo brže nego što se to neposredno posle Četvrte sednice CK SKJ predviđalo. Prema rečima druge Tita, reorganizacija Saveza komunista treba da ušpostavi u prilično velikoj meri poljubljano poverenje širokih slojeva jugoslovenskih naroda u Savez komunista, što je svakako bilo jedna od negativnih posledica politike izvesnog broja partijskih i državnih funkcionera.

Jednu veliku mistifikaciju demantovali su komunisti u Jugoslaviji na Četvrtoj sednici CK SKJ, a ta mistifikacija se sastojala u tome da u našem društvu postoje određeni javni i državni poslovi u koje sme i može da bude upućen samo mali, određeni broj pozvanih i odabranih (a oni su sami sebe pozvali i odabrali), i da je u interesu čitave naše zajednice da se izvesni poslovi obavljaju bez ikakve društvene kontrole. Na rečima, ti poslovi bili su ograničeni na relativno mali broj institucija koje su imale da ostanu van takve kontrole, ali su u praksi van nje ostajale mnoge oblasti javnog, političkog i kulturnog života. Društvenu kontrolu, prema tome, ne tako retko, zamenjivala je kontrola jedne zatvorene organizacije sa izrazitim etatističkim, birokratskim ambicijama i nedvosmislenim staljinističkim i drugim karakteristikama i shvatanjima.

Kako se to odražavalo na kulturni život znaju gotovo svi javni radnici koji su učestvovali u kulturnom životu ili, blagodareći takvoj politici, bili praktično odstranjeni iz kulturnog života. Za primljene knjige, koje su primili izdavački saveti, preduzeća u poslednjem trenutku nisu imala kredite; istovremeno, u rekordnom roku, izazile su knjige pisaca pretplaćenih na nagrade, najčešće neposredno pre nego što žiriji treba da donesu odluku o „knjizi godine“. U žirije su se birali najčešće isti ljudi, ili bar ljudi iz istog klana, s tim što je uvek, u svakoj komisiji ili žiriju, postojao i po koji „prisutni građanin“ koji bi ostajao u manjini, jer bi jednoglasnost mogla da dovede objektivnost žirija u sumnju. Dok su po magacima izdavača ležali neraspodrati ranije objavljeni tiraži, izdavala su se ponovljena izdaja koja su, najčešće, umesto u rukama čitalaca, završavala svoju odiseju u magacinu, stvarištu stare hartije ili na rasprodajama pravljena u bescenje. Stipendije su se dodeljivale na liniji simpatija i antipatija, u inostranstvo su išli oni na koje se „ne sumnja“, ili lični puleni ovog ili onog rukovodioca u kulturi, ali koje je ne tako retko morao da prati previdac, dok su oni drugi, „sumnjni“, ostajali kod kuće, jer za njih nikad nije bilo sredstava. Na fakultetima su se postavljali i sa fakulteta isčezavali, verovatno po istim kriterijumima, ljudi koji su i sami bili iznenadeni da su došli na fakultet. Reizbornost se zloupotrebljavala, a neki put su se tražile ostavke na određene funkcije, položaje i zvanja, a da niko nije znao zašto. Davao se novac za filmove „rediteljima“ u čiju se filmsku kulturu i rediteljsku sposobnost s pravom sumnjalo, otkupljivani su scenariji po kojima niko ne bi mogao da napravi film, na inostrane festivalne slati su filmovi koji su kompromitovali jugoslovensku kinematografiju, a u bunkere zatvarani filmovi koji se „nekome“ nisu svideli. Pozorišne kuće postale su poprišta spletaka i intriga, i iza svake koterije stajala je neka „jaka“ ličnost ili, tačnije, neka značajna funkcija. Bili su to, u stvari, novi patroni ne stvarnih kreativnih nastojanja, nego koterijske borbe za sticanje nadmoćnosti u organima upravljanja, u umetničkim savetima i u svim onim telima i organima koji su upravo moraliti zajemlje javnost rada i demokratizaciju u sistemu upravljanja.

Ako se, dakle, hoće reforma našeg društva, što podrazumeva i radikalno kidanje sa čitavom dosadašnjom ovakvom praksom, neophodno je obezbediti javnost rada u svim društvenim, političkim i kulturnim i drugim institucijama. Organe društvenog upravljanja i čitav sistem samoupravljanja nužno treba pretvoriti u ono što im je bio osnovni i prvobitni cilj: u instrument koji kreće napred razvoj našeg socijalističkog društva, a ne u mehanizam kojim jedna birokratska kasta sama upravlja — „samoupravljanje“.

Izgleda da je napokon došao trenutak sporostva. Većina producenata, autora i kritičara dočekuje pulski festival sa neuobičajenim mitem, olakšanjem ili zadovoljstvom. Preliminarne projekcije uveravaju da je produkcija igračih filmova iznad očekivanja. Time optimizam koji postepeno okružuje drevnu Vespazijanovu Arenu nije samo želja. Kako se očekuje — ovo bi trebalo da bude festival zrelih umetničkih ostvarenja, novih prodora u svet modernog filma i dalje potvrđivanje autentičnosti domaće kinematografije.

KONAČNO - OPTIMIZAM

15 DANA

aktuelnosti

OSTAVKA MIRKA BOŽIĆA

UPRAVNIK Hrvatskog narodnog kazališta, književnik i javni radnik Mirko Božić, podneo je ostavku na svoju funkciju zbog toga što je sudstavio snage i poništio otkaz koji je uprava Hrvatskog narodnog kazališta dala jednom administrativnom službeniku. Kako se to nije dogodilo prvi put, jer je sud, prema pisanju dnevnog štampe, i ranije u nekoliko mahova intervenisao, Mirko Božić je smatrao da su principi i stavovi značajniji od funkcija i svoju funkciju upravnika HNK stavlja Gradskoj skupštini na raspolaženje.

Mirko Božić došao je u Hrvatsko narodno kazalište sa potpuno jasno određenim zadatkom: da u jednoj od najstarijih jugoslovenskih pozorišnih kuća dovede stvari u red posle nekoliko sezona priličnog ne-ređa. Božić je dobio potpuno određene ruke, svoj upravnički program saopštio u jednoj seriji članaka u »Vjesniku« i počeo dosledno da se pridržava onih programskih načela koje je izložio u »Vjesniku« i na osnovu kojih mu je, verovatno, društvo i poverilo da vodi brigu o najznačajnijoj hrvatskoj pozorišnoj kući. Ali, u dovedenju stvari u red isprečili su se birokratija i sud.

Božić je imao pred očima interese pozorišta, sud se striktno držao slova zakona o radnim odnosima i njegove primene. Odluke koje je donosiо sud bile su na najboljem putu ne samo da stvore haos u Hrvatskom narodnom kazalištu i ubiju autoritet i povre uprave, nego i da stvore atenuju kojom nikakve referenčne mogle da se izvedu.

Ostavka Mirka Božića nije, dakle, lično, nego principijelno pitanje. Ako društvo poverava jednom čoviku određeni zadatak, jer ima pove-

renja u njega i smatra da je on sposoban da ga izvrši, onda je neka vrsta moralne obaveze društva da za izvršenje toga zadatka obezbedi sve potrebne preduslove. Uprava jedne pozorišne kuće ima nepriskosnoeno pravo da hoće ili da neće da ima u svojoj sredini određene umetničke ličnosti; zašto joj onda osporavati pravo da može i da bira, smenjiv ili menja administrativne službenike, kada se i onako zna da administrativni aparati u go-to svim jugoslovenskim pozorišnim kućama opterećuju i onako male budžete, da je često glomazan i nedovoljno iskorišćen i da nije mali broj pozorišta u kojima ima više činovnika nego umetnika?

Božićeva ostavka je moralni čin koji se mora pozdraviti. Ali, bilo bi mnogo bolje i da HNK i za kulturnu atmosferu u našoj zemlji da Božić povuče ostavku, a viši sud ponisti besmisleni presudu zbog koje je ovaj naš ugledni kulturni radnik, kako se tvrdi, i podneo ostavku.

OLIMPIJA — KRAJ MNOGIH ZABLUDA

CAK I ONOM ko ne obraća posebnu pažnju na zabavnu muziku moralo je poslednjih meseci biti nepriyatno pri čitanju vesti o pripremanju naših pevačkih zvezda za nastup u famoznoj pariskoj Olimpiji. Menadžer je ucenjivao, a zašto i ne, kada je bilo dosta onih koji su bili spremni da prihvate i najveće ponobljenje. Jer — to je ipak sanša da se osvoji svet! Samo što improvizovani program nije mogao da uzbudi ni Beogradanci.

Epilog je prena očekivanju: recenzenti su rekli ono što i sami znamo — lepi glasovi, ali demodirane kompozicije, provincialno kašanje za drugima i nigde prave

autentičnosti i originalnosti! Naročno, sa izuzetkom folklora koji nas je i ovaj put spasio od debakla. Sta bi ova zemlja da još nema tih narodnih pesama, igara i nošnji?

Da li će izlet u Olimpiju biti i kraj zabluda koje godinama podgreva naša moćna industrija razzone? Teško je na to odgovoriti — posto bi se radikalno morao menjati, ukus, navike i sistem vrednosti. Čemu takav napor kada ionako ovde odlično prolazi sve pa i sam šund jer je izbor veoma ograničen a mogućnosti za poređenja kao i da nema.

PREDFESTIVALSKE ČARKE

FORMIRANJE ŽIRIJA za ovogodišnji filmski festival u Puli, kako nas uverava beogradski »Svet«, izazvalo je dosta razgovora, pregovora, dogovora, pogadanja i komentara, jer je postojala opasnost da, kao i dosad, famozni »republički ključ« pretvori u producentski ključ i da taj žiri, formiran pod uticajem i po volji producenata, doneše u Puli odluke koje će odgovarati samo producentima. Kada se sve ovo sa pristojnog jezika prevede na onaj drugi, i kada se skinu sve zvanične oblane i dokući pravim smislu pisanja »Svet«, može da se zaključi da je postojala opasnost korumpiranja žirija koji na najvećem filmskom festivalu u našoj zemlji treba da presudi koji su jugoslovenski filmovi najbolji.

Glavni direktor »Jadran-filma« reagovao je preko »Politike« nekom vrstom otvorenog pisma Vladimиру Pogačiću, u kom ga je optužio za prizvoljnosti i naveo mu čitav niz jugoslovenskih filmova koji su nagrađeni u Puli, a posle toga dobro primljeni od gledalaca u zemlji i imali uspeha u inostranstvu. Vrhovčeva argumentacija zvuči prilično ubedljivo ako se ne posumnja u to kakvi su i koliki su uspesi izvesnih jugoslovenskih filmova u inostranstvu došla bili i ako se čitalac Vrhovčevog otvorenog pisma ne zapita šta je to, zapravo, uspeh u inostranstvu.

Pred početak Pulskog festivala ljubitelji filma imaju čime da se zabavljaju. Naši filmski radnici načinju su dosta od sportskih novinara o tome kako se u javnosti stvara posebna atmosfera pre velikih takmičenja. Ali, o svemu tome ne bi trebalo govoriti samo da bi se određena atmosfera stvorila, nego mnogo više zato da bi se određena atmosfera raščistila. Velika je šteta što ni jednoj javnoj tribini, sem skupštinskih domova, nije do sada raspravljanu o situaciji u našem filmu na ozbiljan i dokumentovan način, nego se ovim problemom dosada, uglavnom, bavila zabavna štampa, koja, po svojoj prirodi i

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane
društvenoj nameni, sasvim razumljivo, ne može o takvim stvarima ozbiljno da raspravlja niti da govoriti sa onim stepenom odgovornosti koja je za tu vrstu diskusije neophodna.

ZAŠTO BEZ OBRAZOŽENJA?

FOND ZA UNAPREĐIVANJE kulturnih delatnosti obnovio je dvogodišnje i jednogodišnje stipendije izvesnom broju slikara i vajara, vezujući te stipendije za obavezu umetnika da jedan deo svojih slika stavlja društvu na raspolaganje. Spisak umetnika koji su dobili tu pomoć objavljen je i na tu odluku ne bi mogla da se stavi nikakva krunjena primedba. Sama činjenica da se jednoj grupi umetnika daje ova vrsta materijalne pomoći je nešto što se mora pozdraviti i čemu će naša čitava kulturna javnost dati svoju bezrezervnu podršku. Ono što posebno treba da se pozdravi jeste fakat da slikari jednog estetičkog opredeljenja nisu favorizovani u odnosu na slikare drugih umetničkih shvatanja, kao što je to ranijih godina bivalo, i da pripadnici jedne generacije, svejedno koje, nisu u povlašćenom položaju u odnosu na slikare druge generacije. Baš zbog toga u ovu odluku i smeta jedna omaska koju bi svakako trebalo što pre ispraviti. Javnosti je saopšteno koji su slikari dobili pomoć društva, ali je ostalo nedovoljno poznato po kojim su kriterijumima odabrani baš ti slikari, a ne, eventualno, neki drugi. U ovom slučaju, gde nije bilo većih nepravdi i ogrešenja, javno saopštavanje kriterijuma po kojima su stipendije dodeljivane samo bi podiglo ne samo politički, nego i moralni, značaj ovog akta Fonda za unapredavanje kulturnih delatnosti.

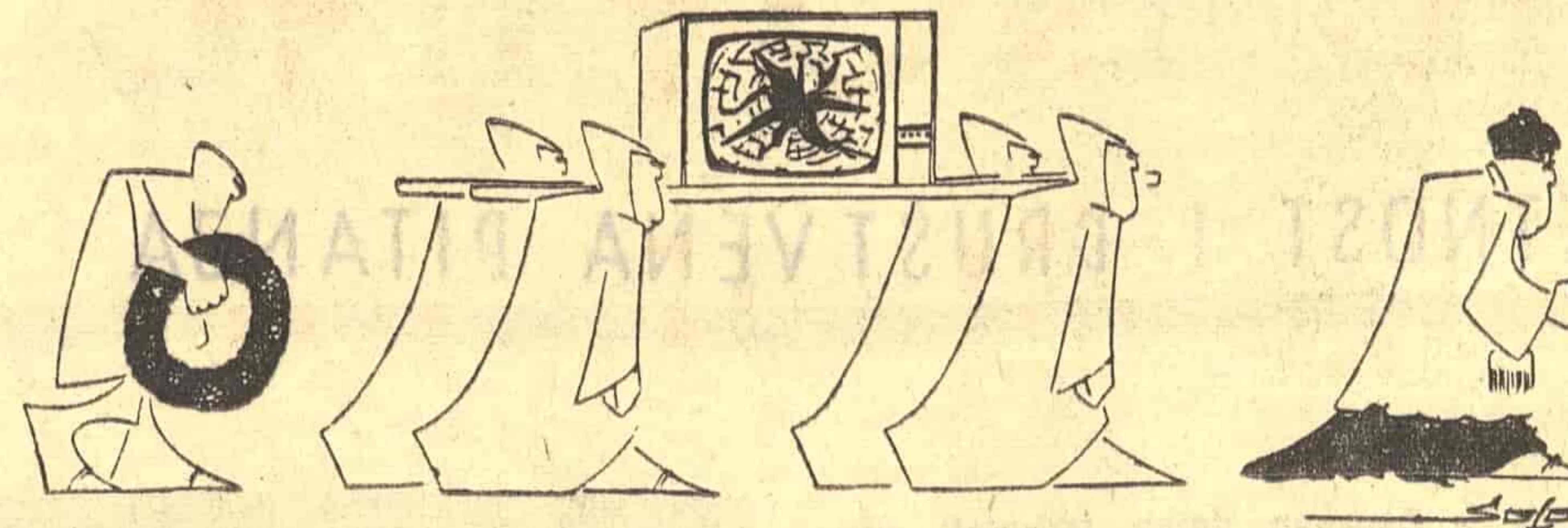
LEPOTICA PO REPUBLIČKOM KLJUČU

PRE NEKOLIKO DANA dogodio se u našoj zemlji događaj od epohalnog značaja. List „Svet“ izabralo je lepoticu za 1966. godinu istoga dana kada je specijalni žiri u Palm Biču izabralo najlepšu devojku svedu. Još jedan dokaz da „Svet“ ide u korak sa svetom i da velikim koracima nadoknaduje onu razliku između razvijenijih zemalja i nas na koju tako često ukazuju. Lepotica je dobila lenu, njene pratiće su joj prve čestitale i bilo je sve kao na velikim i uzbudljivim predstavama slične vrste širom sveta. Ali da li je „Svetova“ lepotica najlepša Jugoslovenka, jer „Politika bazar“ isto tako bira najlepšu Jugoslovenku. Ali za razliku od „Svetove“ za koga važi „jugoslovenski ključ“, „Politika bazar“ se opredeliće za „republički ključ“. Tek kada se budu znale najlepše devojke iz svih šest jugoslovenskih republika moći će da se zaključi ko je najlepši u Jugoslaviji. Sa tom najlepšom u Jugoslaviji moći će da se učestvuje i u međunarodnoj konkurenциji. Ali, da bi se čovek proslavio u inostranstvu, pogotovo ako je žensko čeljade, nije važno da bude samo lep, nego da bude i idealan. Dok „Svet“ i „Politika bazar“ biraju najlepše Jugoslovenke, naš najstariji ženski list, „Praktična žena“, u koprodukciji sa jednim italijanskim ženskim listom bira „idealnu ženu“. Prema propozicijama konkursa, „idealna žena“ treba da govoriti strane jezike, da se razume u književnosti i muziku, a po mogućству da zna i da kuva i da obavlja ostale domaće poslove. A u tome je još jedna šansa za jugoslovensku afirmaciju na međunarodnom planu, jer, Jugoslovenke koje se pojave na ovom konkursu, neće biti samo idealno lepe nego i idealne uopšte. Svako može, končano, da ispunji svoj ideal.

Ali na vidiku je i novi spor. Koja je od ove tri žene najlepša i šta je važnije: biti idealan ili biti lep? Taj spor trebalo bi da presudi jedan nepristranski sudija iz neke četvrte beogradskog novinske kuće. U ove sporne dane, kada se ništa ne događa, bio bi to događaj od prvozadnjeg značaja.

Naš kandidat je „Jež“.

Nastavak na 12. strani

Na marginama ŠTAMPE

AFERIM!

Božidar BOŽOVIĆ

TO, STO JE u jeku krize oko Vijetnama, u vreme ozbiljnih napora da se sprovode odluke Brionske sednice CK SKJ, leta američkih kosmonauta koji ima senzacionalne dimenzije i još mnogo čega, fudbal u centru pažnje naše štampe — i naše javnosti — ne treba ni štampi ni ovoj potonjoj uzimati za zlo. Ljudi vole circenses, čak i kad im one nisu specijalno servirane, kada ih se i ne tiču direktno. Novinski izveštaji (i lično iskustvo) kažu da su ulice puste, bioskopi i, jedino u toku leta preživelio, pozorište prazni, kad je na televizijskom programu prenos neke od zanimljivijih nogometnih utakmica sa prvenstva sveta. Nas se to prvenstvo tiče samo kao spoljni posmatrač (zahvaljujući našoj politici u oblasti sporta), ali smo strasni i kao posmatrači. Pogotovo što i druge velesile odlaze pod led (malo zluradosti ima u svakom od nas), a poznato je da nema lepiš spetakla nego kad se neki mit ruši. Najzad, televizijski prenosi su i instruktivni: ne čušmo li od komentatora (koga je odmah zatim ispravio neko, kladim se, što bi bukmekeri rekli, 1000:1, da je to bio prisutni Radivoje Marković) da je Portugalcima i Brazilcima lako da medu sobom na terenu razgovaraju, kad i jedni i drugi govore — španski!

Kakvo bi naše interesovanje bilo po svojim manifestacijama, a kako bi se naša štampa ponašala (ne zaboravimo da se ona, od šampionata do šampionata, neprestano razvija, i svoju prilagodljivost ukusu i raspoloženju publike usavršava) da smo nešto i mi učesnici ovog svetskog fudbalskog cirkusa, može samo da se nagada. Ipak, imamo utehu: ni najdivljiji prognozer neće ustvrditi da bismo dostigli Brazilce. Da se još jednom kladim: ipak nijedan naš ministar pravde, koga nemamo, ne bi čak ni privatno, a kamoli u novinama, izjavio da Tirnanić, kao tretrebe, treba iz zasede strelići, ili da fudbalerima koji izgubile treba — poput odsecaju ruku lovpovima — odsecati noge jer u njima počiva zlo. Sklon sam čak da verujem da su naši ministri, ili njihovi jugoslovenski ekvivalenti raznih „nivoa“, odustali od ranije prakse da ustupaju službenu kolu da se njima u tajna skrovišta voze kidnapovani (da budemo blaži: ukrađeni) fudbaleri.

Nismo, dakle, mnogo na ovom poju izgubili time što nas nema na listi takmičara za šampionat. Novinski izveštaji su zanimljivi, ne „naduvani“, čini mi se objektivni. Snjur je, ipak, odneo dopisnik iz Rije Žarko Božić, kome su, naravno, i njegovi temperamentni domaćini to u velikoj meri omogućili.

★

Ne jednom je bilo reči o tome da je oblast kulture ona koja, izgleda, najčešće predstavlja slobodno lovište sitnih lovokradica među novinarima. Odnekud se uvrežilo shvatjanje da o ovoj oblasti, i o pregaocima koji se njome bave, može da se piše bez odgovornosti sa kojom se o drugim pitanjima javno diskutuje. Jedan večernji list je nedavno nasnuuo na one naše likovne umetnike kojih prodaju svoje radove u inostranstvu. Kontekst je takav kao da je to, ako ne velezida, onda bar šverc. Spominju se neodgovorno imena: za toga i toga se čuje da svoje radove prodaje u inostranstvu. Polupismenom pisu ovakvih opskurnih otkrivena nije jasno da, prvo, nema ničeg lošeg u tome što neki naš slikar ili vajar svoj rad proda izvan Jugoslavije: naši najbolji umetnici, počev od Lubarde, Mila, Pede, Price, Murića i da ne nabrajam dalje, su, na našu sreću, uspeli da se probiju u svetske galerije i muzeje, privatne kolekcije i stanove znalaca i ljubitelja umetnosti u svetu. Drugo, ovoj istoj neznalici nije jasno da u ovakvim slučajevima ne dešlu niti mogu da deluju birokratske komisije, klanovi i veze: kupci iz drugog sveta povode se za svojim ukusom, koji je, makar kad je reč o galerijama, kolekcijama i značilima, svakako bar relativno objektivan i stručan. Čemu onda članci intonirani tako da, hteo to neko ili ne, bacaju senku — a za manje upućenog čitaoca i ljudu — na niz naših istaknutih i čestitih umetnika? I, rad sam znati — a to je ono što naročito ide na nerve u ovoj našoj sredini, koja bi prema umetnosti i kulturi, i njenim istinskim i značajnim tržbenicima, morala da razvija poštovanje a ne sumnje ili prezir — rad sam znati da li bi pisac ovakvih članaka imao petlju, kako se to popularno i jasno kaže, da na sličan način povlači po novinskim stupcima imena drugih ljudi, na primer onih koji se ne bave slikanjem ili vajanjem, nego recimo, sa podjednakom truda i dobre vere, predstavljanjem birača u nekoj od skupština, ili funkcijom u nekom visokom državnom ili političkom organu? Cak i kad neki viši funkcioner zloupotrebi funkcije, pa i kad prođe jedan Plenum, pa i kad on realno povuče konsekvence za ono što je u radio, teško da čete o tome nešto a pogotovo bliže detalje, saznati iz novina. Ali ako jedan brijejant mladi slikar, dobitnik priznanja u ovoj našoj sredini, počne da prodaje slike i van Jugoslavije — o tome čete pročitati podrobnosti, i to sročene tako da je to zloupotreba, a ne ono drugo.

★

Ako je o kulturi reč, moram da preporučim poslednji broj beogradskog časopisa „Svet“. Ne samo zbog članka „Glavna uloga za tri hiljadu“, obilatog koje čime, pa poslojenog i klevetama, nego naročito zbog jednog monstruoznog teksta zakićenog naсловom „Ne pitaj za tekstu da li ti nešto dođe“ sa potpisom — rekao bih pseudonom — Dr Janez Pačuka. Mislim, i to ovde vrlo hladno pišem, da je to vrhunac primitivizma i prostakluka, urnek nevaspitanja, neshvatljiv primer šta se sve kod nas može štampati, kakav zov u nazad, u opanak, u blato; kakav rečnik, najzad. Ukratko: ovaj autor pod pseudonomom, ili pseudo-autor, u svom otvorenom pismu „Popovićima, Petrovićima, Jovanovićima i ostalim Golubovićima“ zalaže se — umesno — za to da čovek na odmor pode i u svoj kraj, u svoje selo, ali onda, vehemento, sa penom na uštimu, protiv toga da ovaj naš čovek krene i na more ili nekuk preko granice. „A šta ćeš ti na moru? Petrović, dozovi se! Šta ćeš na moru, medu turiste, Mitroviću? Medu strance i nudiste? Medu konobare i portire?“ Da ne citiram dalje — autor, koji se svojim čitaocima, poređ ostalog, obraća sa „beskućničem“, „bezveznjakovicom“, „životinje neotuđeno“, „avetinje“, lansira u našoj štampi i ovakve saveze — da dva, uz izvještanje čitaocima, citiram: „Ne nosi pola kofera toalet papira! Rešavaj to prirodnim sredstvima: perunikom i koprivom!... Seti se kad si jeo trešnje iz balega i bio najpametniji i najpošteleniji!“

Cemu ovakvi tekstovi — to je najmanje što se može zapisati. Ali to bi pitanje bilo uzaludno, jer iz takvih tekstova stoji takva primitivna, šovinskička, reakcionarna filozofija da joj drugih imena nema. Da je tako neka posvedoči i kraj ovog napisu sa kome pisac svome (muškom!) čitaocu savetuje da ženi, ako se pobuni što ne ide na more, „...sruci... nogu u glavu!“

Aferim!

primljene knjige

DESANKA MAKSIMOVIC: „TRAŽIM POMILOVANJE“, „Državna založba Slovenije“, „Makedonska knjiga“, „Mladost“, „Prosveta“, 1966. Preveo na slovenački Veno Taufer, na makedonski Gane Todorovski. Strana 112. Zajedničko izdanje četiri jugoslovenske izdavačke kuće na srpskohrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku.

STANISLAV JEZI LEC: „NEOČEŠLJANE MISLI“, „Bagdala“, Kruševac 1966. Izbor, prevod i pogovor Uroša Glovackog. Strana 80. Izbor aforizama najzajednijeg savremenog poljskog satiričara.

VLADIMIR REM: „TRAGOM PROŠLOSTI BRODA“, izdanje piščeva, Slavonski Brod. Strana 111. Povodom 20-godišnjice Revolucije, uz pomoć Kulturno-prosvetne zajednice Slavonskog i Bosanskog Broda pisac je izradio istoriju ova dva grada od pojave prvih naselja na tom tlu do danas.

KLODI FEJEN: „AL HAKIMA“, „Zora“, Zagreb 1965; preveo i pogovor napisao Josip Matijaš. Strana 290. Putopis Francuskog lekara iz Jemena, koji sadrži mnoge interesante informacije o životu ove arapske zemlje.

N. ZELERANSKI — B. LARIN: „MIŠKA, SERJOGA I JA“, „Mladost“, Zagreb 1966; preveo Tomislav Pr-

pić, Strana 276. Roman za decu i omladinu o trojici školskih drugova, od kojih je jedan sanjalica, drugi čovek: čvrstih principa, a treći šaljivđija i optimist.

RADOJICA TAUTOVIĆ: „ESTETIKA STRADIJE“, „Bagdala“, Kruševac 1966. Strana 80. Osrt na autokritiku Bogdana Popovića povodom Domanovića i kritika estetičkih shvatanja Bogdana Popovića.

SASA MARKOVIĆ: „GORKE GODINE“, udruženje boračkih organizacija, Požarevac 1965. Strana 300. Hronika narodnooslobođilačke borbe grada Požarevac i njegove bliže okoline, pisana na osnovu kazivanja savremenika i mnogih do sada nepoznatih dokumenta.

VALENTIN BENOSIC: „PONOCNE RUZE“, „Matica hrvatska“, Slavonski Brod. Strana 36. Rukovet ilirske pesme prožetih intimnim tonovima otkriva evo-luciju ovoga pesnika.

BRANISLAVA PANDUROVIĆ: „STIHOVI I PROZA“, izdanje autora, Beograd 1965. sa predgovorom Sime Pandurovića i Božidara Kovačevića. Strana 62. Izbor pesama, proze i misli Branislave Pandurović, koji predstavljaju presek kroz njen višegodišnji književni rad.

ŽIVOT OKO NAS

Onako uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Njih dvojica

O DALJEM RAZVOJU događaja suditu zagledan u njih dvojicu. Jedan je X, drugi Y.

Iksentije (X) ne bi, u stvari, trebalo tako da se zove, jer on sada nije više nepoznat vrednost. Odan i u svakom pogledu pouzdani, što je jednom dokazao preklapajući se napola pred ljudima od funkcije. Uostalom, drugi Iksentije je u međuvremenu i sam postao funkcioner sa dovoljno značajem.

Ipsilontije (Y) je, međutim, jedan od onih dve hiljade ubogih davola sa liste sumnjičnih samo u Srbiji. Taj sve nešto čačkao, uvek nešto pokrećao, remetio miran san ljudima od funkcije (nije htio da ih fetišizira čak ni pre Četvrte sednice). Zato je i dospeo na crnu listu. Iksentije je sa svoje pouzdane strane sve učinio da Ipsilontije na listi dobije jači broj, jer javlja se o njemu kao narodnom neprijatelju prve kategorije. Odanost i pouzdanošću Iksentije je i na taj način dokazao, pa se i zbog toga pomerio oho-ho na svojoj beloj listi.

Sad je osudeno ne može odlučnije biti sve što je radio Iksentije; siroti Ipsilontije je u stavovima Četvrte sednice našao potvrdu za mnogo svojih od ranije kopajućih misli.

Iksentije je ne časeći časa uputio pozdravne telegrame i plamene pozdrave, dao svoju bezrezervnu podršku itd. Poljubiće on i patos pred odgovarajućim nogama. Vidiš odmah, odan, pouzdani čovek. Ipsilontiju takvo ponašanje nije u krvi, naročito ne toliku bezrezervnost. Poučen mnogim gorkim iskustvom on ostavlja za jedan naprastek neverte. Pravo to bilo kome ili ne, da vidimo, da okrenemo, da obrnemo, u kožulu sigurno ima još koja buva. On se nada da će doista sve na kraju ispasti dobro samo ako se istraje na onome što je rečeno, što znači još i

1) ako...

2) ako...

3) ako...

Itd. Do 101 i natrag.

Umesto da se pretvori u uskličnik (!) Ipsilontije — da pozajmim figuru od jednog humorista — i dalje se grbavi kao znak pitanja (?). Jer pravi čovek mora tako da se grbavi. Bez tog njegovog grbavljenja nema napretka.

O daljem razvoju događaja zabavno bi bilo, dakle, prosudjivati gledajući na njih dvojicu, Iksentiju i Ipsilontiju, šta biva na njima. Poštovani čitaoci, hoćeš li da se zabavljamo zajedno?

Iz iscrpne informacije

ČETVRTI PLENUM je bio 1. jula 1966.

U „Borbici“ od 9. jula 1966, u izveštaju sa sastanka Univerzitetskog komiteta Beograda, zabeleženo je: „Iz iscrpne informacije koju je dao Mića Prelić vidi se da je na svim fakultetima opšta podrška zaključila Četvrtog plenuma.“

Mića Prelić je sekretar Univerzitetskog komiteta, i trebalo bi mu verovati.

KAO POSEBAN OTISAK iz 341. knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, nedavno objavljena studija Nikole Milićevića o Vladimиру Čerini ide u red onih dela o kojima se niti vodi dovoljno računa u izdavačkim programima, niti obraća dovoljno pažnje u književnoj javnosti. Ne našavši, verovatno, izdavača koji bi jednu naučnu književno-istorijsku monografiju objavio u okviru redovnih izdanja, Milićević se odlučio da svoj rad ustavi letopisu najuglednije hrvatske naučne ustanove, opredeljujući se unapred za to da rezultati njegovih dugogodišnjih istraživanja o životu i radu Vladimira Čerine ostanu u relativno uskom krugu naučnih radnika, književnika i istoričara književnosti, kojima je „Rad“ JAZU dostupan, mada i Čerina, kao književna pojava izuzetnoga značaja i dejstva, i Milićevićeva studija, kao vredan prilog književno-istorijskoj nauci, zaslužuju daleko veći publicitet.

Jedan od voda napredne nacionalističke omladine, koja je delovala uoči prvog svetskog rata, urednik borbenih omladinskih časopisa „Val“ i „Vihor“, čije su ideje bile usmerene ka kulturnome i političkome jedinstvu jugoslovenskih naroda, Vladimir Čerina (1891 — 1932) se, kao i mnogi mladi pisci njegovoga vremena, raspinjao između političke retorike, estetičkog pozitivizma i melanololične osećajnosti. Kao organizator omladinskog pokreta i nacionalni borac živoga temperamenta, Čerina je za nekoliko godina književnoga i publicističkoga rada pre rata objavio više članaka, polemika, pamfleta i ogleda („Beograd bez mase“ 1912, „Janko Polić Kamov“ 1913), ne uspevajući da u poeziji, koju je pisao u predasima političke borbe („Raspčeće“ 1912. ciklus u „Hrvatskoj mladoj lirici“ 1914), odnosno u izbegličkom poticanju bolešću već načetog političkog emigranta za vreme rata („Osama“, pisana najverovatnije između 1912—1921, a objavljena u „Forumu“ 6/1964) ostvari vrednosti adekvatne svome bujnemu talentu. U početku sputan konvencionalnošću kasne Moderne i shvatnjima pesničkoga kruga okupljenog oko A. G. Matosa, Čerina je tek posle rata, koji je proveo u Italiji, Svajcarskoj i Francuskoj uspeo da dâ poleti svojoj maštî i da ostvari nekoliko antologiskih pesama, koje svedoče o njegovim nerazvijenim mogućnostima, ometanim i sputanim političkom borborom, žučnom publicistikom i dubokim unutarnjim emotivnim i intelektualnim krizaama, koje su dovele do prene Čerinine smrti u samoći šibeničke duševne bolnice.

Postranjujući Čerinu kao pisca koji za sobom nije ostavio vidnijega trag u hrvatskoj književnosti, ali koji je, u svoje vreme, bio jedna od njenih najmarkantnijih pojava među mladima, Nikola Milićević se našao u nedoumici da li da o Čerini sudi na osnovu toga kako je on nekad izgledao, i šta je nekada znalo, ili iz aspekta stroge estetičke objektivnosti, koja ne priznaje ništa drugo nego kvalitet dela koje ostaje. Svestan da bi svaka isključivost mogla da dovede do pojednostavljanja i neadekvatnog tumačenja Vladimira Čerine, Milićević se opredelio za treći, kompromisni i

Studija o delu Vladimira Čerine

Nikola Milićević:
„VLADIMIR ČERINA“,
JAZU, Zagreb 1965.

najprikladniji put. Naučni pristup time je bio obezbeden: sagledati pisca u celokupnosti njegovog delovanja i u sklopu opštih društvenih i književnih prilika njegovoga doba; nači njegovo mesto u kretanju tih prilika i, na kraju, iz današnje perspektive odrediti vrednost njegovoga dela. Idući tim putem, Milićević je načročio pažnju posvetio osnovnim preokupacijama Vladimira Čerine i ispitao sve tri glavne oblasti njegovog delovanja: društvenu aktivnost i publicistiku, poeziju i književnu kritiku, rekonstruišući, uzgred, veoma zanimljiv, buran, protivrečan, nesreden i rasut životni put Vladimira Čerine, čija je biografija čitav jedan roman o ranoj zrelosti i suviše brzom, strasnom življenu i izgaranju generacije mladih intelektualaca — revolucionara s početka dvadesetog veka.

Tumačenje društveno-istorijskih zbivanja uči prvog svetskog rata, kao platforme na kojoj je izrasla politička detalnost Vladimira Čerine i njegovog pokolenja, bilo je, međutim, samo uzredna i sporedna oblast Milićevićevog istraživanja. Zadržavajući se uglavnom na poznatim podacima i uobičajenim kriterijumima, Milićević se nije naročito trudio da u čitavome spletu okolnosti, iz kojih je izrastao Čerina, iz kojih je, zajedno sa Mladom Bosnom, izrasla čitava Mlada Hrvatska, dâ širu istorijsku projekciju i da u toj perspektivi sagleda komplikovanu, nedovoljno uobičajenu psihičku i etičku strukturu mladog intelektualca — borca koja su raspinjali i gušili bezbrojni naponi. Rekonstruјući Čeriniju biografiju, Milićević je utvrđivanjem nekih do sada malo poznatih, pa čak i sasvim nepoznatih podataka, indirektno pomogao boljem razumevanju društvenoga i političkoga rada predratne napredne intelektualne omladine, ali je celinu omladinskog pokreta ponešto zanemario u korist osvetljavanja same ličnosti Vladimira Čerine.

Analiza političke publicistike i književne kritike, čime se Vladimir Čerina jedno vreme aktivno i uspešno bavio, zauzima u Milićevićevoj studiji više mesta nego jedan drugi vid Čerininog rada. Tu Milićević, između ostalog, potvrđuje podatak da su se omladinski pisci ono-

ga vremena u svome kritičkom radu i delovanju razlikovali od zvaničnih stavova najuglednijih tadašnjih kritičara. Kao i pisci Mlade Bosne, koji su, uvažavajući Skerlića kao nacionalnog radnika, odbacivali neke njegove književne stavove i ideje, ni pisci Mlade Hrvatske, kojih je Vladimir Čerina bio jedan od voda, nisu streljeli od autoriteta. Suprotstavljaljili su se istovremeno i Matosiću i Skerliću, što ih je, u velikoj meri, činilo samostalnijim i nezavisnijim. Deleći, s pravom, Čerinin književno-kritički, pa i pesnički, rad na dva razdoblja, do početka prvog svetskog rata i od 1914. do smrti, Milićević je u Čerinom delu video mnoge nesklade i neujednačenosti, koje nisu mimošte ni druge njegove vršnjake i prijatelje, i koje su čitavu tu zanesenu i romantičnu generaciju predratnih mladih intelektualaca ostavile raspratanom i nedovršenom. Lutanja od jedne književne ideje do druge, od jednog uticaja do drugog, bacanje u najbuđniju maticu borbenih nacionalno-oslobodilačkih pokreta, žudno upijanje evropske duhovne klime onoga doba, plaćanje duga svome vremenu, svojoj sredini, svojim poreklu i svojim mlađalačkim ambicijama — sve je to bilo isuviše veliki teret za nejaku pleća jednog pokolenja sanjara i buntovnika, u kome je Čerina, kao motorna snaga i praktičar, bio i ostao jedna od najaktivnijih i najdinjančnijih, ali istovremeno i najprotivrečnijih ličnosti.

Jači i sigurniji u publicistici i kritici, Čerina se, kao pesnik, nije naročito izdvajao iz opštег proseka ondašnjeg pesništva, i nekoliko njegovih pesama, koje već godinama ulaze u sve antologije, više su nagovestajuju onome što je on kao pesnik mogao da dâ nego što su svedočanstvo o zrelosti i dogradenoj pesničkoj ličnosti nervoznog, nestalnog i presenzibilnog pesnika, koji je vrlo dugo pevao u standardnom maniru ondašnje pesničke mode, bez većih i izrazitijih ličnih akcenata. Idući od pesme do pesme, Milićević je podrobno ispitao tu poetiku, u kojoj ima mnogo daha i osećanja zajedničkog mnogim mladim pesnicima onoga vremena. U tome smislu može se samo zažaliti što je Milićevićev analizi promakla Čerinina

pesma „Zaboravljena“, iz „Srpskog književnog glasnika“ 1912. godine, koja je, izgleda, bila rezultat neke zajedničke stvaralačke igre ili dogovora pesnika Mlade Hrvatske i Mlade Bosne, pošto je, u isto vreme i na istom mestu, objavljena i njoj vrlo slična pesma „Kula zaborava“ Miloša Vidakovića. Čerina:

„Ovde u dvorcu ona je
Sve dane provela cvjetne,
Svijeta nije vidjela,
Mladosti imala sretne.“

A mutno do u nedogled
Pred dvorcem more se pruža,
I dole u parku leže
Svenuli bokori ruža.“

Vidaković:

„Tu zatvorena pre hiljadu leta
Ukleta jedna kneginjica spava,
Zaboravljena od celoga sveta,
U staroj, staroj kuli zaborava.“

I bezbroj staza u taj svet što vode
— Tako se čini — vidi se i pruža,
I tamno vetro pred večerom hode
Puni mirisa i latica ruža.“

Podudarnost u ovim stihovima, koja je očigledna i svakako nimalo slučajna, pošto su obe pesme objavljene u istom broju istoga časopisa, možda govori i o tome da su mladi pesnici iz Hrvatske i Bosne u Hercegovine po dogovoru pisali pesme na iste teme potvrđujući, možda, i na taj način bliskost srodnosti svojih stvaralačkih shvatanja i poetskih preokupacija. I doista, njihovi nemiri bili su zajednički, kao što je bila zajednička i njihova psihologija, njihov doživljaj sveta, njihova ljubav, njihova mržnja, njihova pesma; rasli su i sazrevali pod istim nebom, učili iste škole, čitali iste knjige; voleli su iste stvari, imali zajedničke snove i zajedničke neprijatelje. Sumorni i tragični tonovi rezignacije, razočaranja i melanholije u njihovim stihovima, izmešani sa borbenim dinamizmom revolucionarne akcije, kojom odiša njihovi politički članici i njihovi kritički spisi, upotpunjaju psihološki i moralni portret jednoga pokolenja, čija je mladost bila najlepša pesma koju su ispevali.

Izvlačeci iz poluzaborava svetao književni lik Vladimira Čerine, jednoga od voda toga naraštaja, Nikola Milićević je dao vredan doprinos našoj novijoj književnoj istoriji: osvetljen je torzo jednoga pisca koji nije stigao da za sobom ostavi vidnijega traga u literaturi, ali koji je imao snage i sposobnosti da pokreće duhove i da stvara istoriju.

Predrag Palavestra

Traženje životnog prostora

Beno Zupančič:
„MEGLICA“,
„Mladinska knjiga“, Ljubljana 1966.

od njega više, da smo neprekidno nezadovoljni njime. To je taj preporodilački nagon koji nosi čoveka iz sna u san, a ponekad iz razočaranja u razočaranje. Svemu ovome Zupančič ne prilazi megalomanski; on je analitičar, svestan je da je svet heterogen i da su odnosi medju ljudima heterogeno složeni. Čovek pre svega mora da poznaje svoju prošlost da bi intenzivno osetio sadašnjost — i nešto više; ako je čovek sadašnjosti neaktivan, ako podleže deformacijama, on izobličava svoju budućnost. Zato ne treba biti okrutan prema onome što smo bili već to treba superiorno pokazivati, jer, kako kaže pisac, prošlost nam je uvek za petama. Istina, mi je možemo odbacivati kao okrutnost, ali to negiranje nije poricanje već je menjanje njenih osnovnih oblika, prilagodavanje našim zahtevima, to je njeni etički prečišćavanje — to je u biti naša borba sa nama samima, naše nastojanje da prevladamo staro u nama i u našem životu. Bitno je u svemu ovome za Zupančiča, da kada analizira neku određenu situaciju ili neki određeni problem, on nastoji da život te situacije ili tog problema vidi i u globalu i u detalju; on nastoji da bude što neposrednije suočen sa procesima koji se zbijavaju u društvu i u samom čoveku, on hoće da ih posmatra sa više strana i iz raznih perspektiva.

Pored nastojanja da razdrama i fiksira odnos u našem današnjem društvu Beno Zupančič je imao za cilj da se obraćuna sa ostacima prošlosti u našem životu. On nosi u sebi uverenje da pored snažne dinamike našeg trajanja živimo pomalo u zabludi, da smo vrlo često ispunjeni papirnatim rečima i da se utopimo u frazama, da ne priznajemo poraze koji nas prate. To je izvesno, naše bekstvo od nas samih bekstvo je od stvari koje su nam ostale nerazrešene od davnina. One nas progone i ne puštaju u novo dok ih ne razrešimo.

Beno Zupančič suprotstavlja po dijalektičkoj uslovjenosti u svome romanu dva sveta: onaj stavljanje nema da cilj poricanje jednoga od njih, već pisac nastoji da jedan svet prožme drugim i da iz njih izvuče ono što je trajno. On pogazi od činjenice da u shvaćanju svađa treba da

dominira svest nad strašću, razum nad osećajem, nadasve da dominira osećanje akcije za preporodom. To tim pre što pisac oseća da između generacija postoje izvesne suprotnosti. Mladi koji nisu doživeli rat i njegove apokaliptične strahote ne mogu ponekada da shvate one koji su prošli kroz rat. Starija generacija koja je doživela rat smirenja je i rezigniranija, život je dugo lomio i u mnogo čemu slomio i zato se povlači u čutanje. Međutim, mlađi su bučni, nose u sebi novi i nabujali mjnordopski ritam života pun strasti i snova; mlađi ne žele da se sećaju teškoća oni hoće da žive punim životom i zato se suprotstavljaju starijima.

Iako je ovaj roman slika savremenog života, no ipak duboko zadire u vrtloge rata. To je jedna, reka bih, bitna komponenta Zupančičevog pisanja, jer sve što je napisao iz posleratnog života direktno ili indirektno prožeto je sećanjima na rat. Pisac kaže da je rat bio naša mlađost, nešto što se ne može zaboraviti, što je etički dug i prema revoluciji kao istorijskoj kategoriji i prema onima koji su ostali u njoj. Pored toga prikazivanje savremenog života ponekad je uslovljeno analizom nekih ratnih trauma, jer čovek koji živi danas bio je i čovek rata. Prema tome, ako hoćemo sliku celovitog čoveka, a roman za tim teži, onda je razumljivo Zupančičevu nastojanje da kroz slike savremenog života evocira sećanje na rat. Zato Lenart, jedna od glavnih ličnosti romana, direktor, bivši oficir, demobilisan istrošen čovek, neprekidno meditira o onome što je bilo; sav je potopljen u maglinu trajanja i svemu hoće da pronade odgovarajući smisao. Sav je uronio u ratne reminiscencije, ali je isto tako angažovan u sadašnjem vremenu. Direktor je i sve što se u životu događa on doživljava kroz dva sočiva: kroz impresije iz rata i kroz intenzitet angažovanosti u ostvarivanju ideja revolucije. On je nepomirljiv revolucionar koji ne može da se saživi sa intelektualističkom agonijom, jer tako doživljava raznina intelektualistička lutanja danas. Za njega su neki intelektualci buržui koji sede u kafanama i trunu u svojim živim telima, izmašljajući rekakve filozofije koje nemaju bitne veze sa životom. Ovim je Zupančič višesmisleno upozorio da proš-

lost neprekidno ide za čovekom. Time je on progovorio vrlo otvoreno o nekim bitnim pojavama koje deformišu naš savremeni život. Suprotstavlja je snagu i strast revolucije malogradanskim strastima i protivurečnostima. Time je izražen odnos čoveka prema čoveku i odnos čoveka prema društvu — i taj se odnos završava činjenicom da je kreativno slobodan čovek čovek misli, čovek akcije i analize.

Iako Beno Zupančič u svome romanu analizira savremeni život, iako je svoje meditacije vezao za jedan dan od jutra do jutra iz 1962. godine, njegove analize nisu ograničene samo na taj dan i na tu godinu, već je imao za cilj da prikaže život čoveka uopšte. Jer, čovek nosi u sebi bogatu životnu iskustva, nosi lične i državne drame, nosi radosti i tuge — napokon on je živa istorija koja iz njega govori: kao vizija boreњa za trajniju smisao života. Rat živi u nama, kao da kaže pisac, tako velikom snagom da će te doživljajmo moći da prevaziđu tek mlađe generacije koje će o njemu znati samo iz priča i sa časova istorije. U stvari ti doživljaji će se preobraziti u novi idejni i estetsko-etički kvalitet. Čovek koji je preživeo rat i koji je izbegao smrti radostan je što živi, što još hoda i diše. Novi čovek traži nešto više i traijne — prošlost, kako misle mlađi entuzijasti, bila je borba za budućnost. Zato ne treba bežati u samoču i očajavati, jer razloga za to nema; ako čovek ide u samoču, on onda treba da traži u njoj smisao i za sebe i za druge. Na taj način poriče alienaciju i otkriva nepoznati smisao života.

Posebno se u Zupančičevoj viziji savremeno čoveka nameće briga o brzom i naglom tehnotratizmu života, jer tehnotratizam koliko govori o snazi čovekovoj isto toliko znači strepenju od njegove razorne snage. Ta osećanja mogu da odvedu čoveka u etičke deformacije, u strahu od preživelog, od nemoći da budemo ono što jesmo. To je put ka prestupu, ka samovolji, ka dogmi. Pisac kaže, birokrata udara u socijalno obojene strune pred radničkim savetom, pred ljudima koji su do juče bili seljaci i koji su još uvek nose u sebi egoističke ciljeve. Tu birokrata postaje vlastita i društvena inkvizicija. Time je pisac izrekao veliku istinu o našem životu, izrekao je protest protiv malogradanstva i birokratizma koji se duboko ukorenio. Drugim rečima progovorio je o jednom novom vidu oslobađanja čoveka od zabluda, omogućio mu da izroni iz vlastite magline i iz magline istorije i dana u kojima živi, jer ti su dani nabrekli od složenih i dubokih osećanja, ti su dani slični ladi koja plove i na kojoj se putnici smenjuju. Koliko god se čini da je život besmislica čovek ipak nastoji da ga za svoje vreme učini lepim, makar ga duboko potresaju osećanja prolaznosti. Čovek je ponekad smučen, unutrašnji nagoni u njemu podvijaju, razviju se kao kuga, lunjaju kao utvare, ali svaka generacija zna da se misaon i emotivno nastavlja u drugoj generaciji i time ovaj kompleks biva prevladan. Ali ostaje činjenica da se čovek neprakidno nalazi na razmedju biti ili ne biti.

Milivoje Marković

IZLOG KNJIGA

Fran Galović

Lirika, prijovi-jetke, drame, kritika

„Znanje“, Zagreb 1966.

IZBOR IZ PLODNOG i raznolikog Galovićevog opusa pruža lepu mogućnost za upoznavanje jednog prečarano nestalog piscu, koga je brza smrt na bojištu 1914. u 27. godini života pretekla, da svoj talent kasnije potvrdi trajnim umjetničkim rezultatima. Dakle, sasvim prirodno sledi pitanja koja se odnose na životnost njegovog dela danas, u kolikoj se mjeri ono otelo vremenu i zaboravu, iako je prošlo pola stoljeća od smrti pisca. Da li može danas izaći pred razmaženog čitaoca, ili će biti predmet pažnje samo istoričara književnosti. I autor ovog izbora, Milivoj Solar u pogovoru „Suvremenost Galovićeva književnog dela“ sasvim razumljivo nije zaobilašao ovakva pitanja. Neće biti suvišno ako istaknemo odmereni i argumentovani način kojim Solar bez likvidatorskih ili nekroloških raspolaženja predstavlja najbolje trenutke i stranice Galovića.

Svoju blagu prirodu, sklonosti ka osamljenosti i miru, sanjanju i razmišljanju pretočio je i u strah i u reč. Pojačavao osećanjem stalne smrti, prolaznosti, strahom od nepoznatog, strahom od sudbine kojoj se njegovi junaci ne mogu oteti. Ujedno to bilo je i glavne odrednice njegovog stvaralaštva. Zbirke pesama „Mrtvi san“ i poslednje pesme ne izlaze iz opštег kruga tema i motiva onoga vremena. I Galović pева o prošlim ljubavima, tugom i plaćem oglašava ranjeno srce, tek ponekim stihovima prijatno iznenadi, predstavi se pesmama iskrnog osećanja: „Cajd Harold“, „Predvečerje“. Najveći Galovićevi dometni u poeziji kriju se u onoj zreloj pregristi kajkavskih stihova iz zbirke „Z mojih bregov“. Iz stihu u stih provlači se ljubav pesnikova prema zemlji, prirodi i ljudima. Uzbudi ga prolećno budjenje zemlje, zapljasne ga slika vedrog neba, razneži ga ovetanje višnje, dolazak lastavica, čežnjivo prati put oblaka, pa se pita kuda oblac i idu. Slike leta ostvarene njegovom pesničkom reči nose u sebi senku naslućene smrti. I jesen i zima Galovića dirlu, ponese ga sličkom branja, pečenja rakije. Slika znana i uvek užbudljiva. Cini se da će se po ovim stihovima Galović sigurno uvek pamtit.

Kao pripovedač i dramski pisac Galović je daleko slabiji. U kroju likova primetna je knjiška konstrukcija, nemotivisan postupci, kratica životna filozofija (prvenstveno mislimo na zastupljene pripovetke „Začaran ogledalo“ i „Ispovijed“ i drame „Tamara“ i „Pred smrť“). Pravde radi treba istaći njegovo majstortvo u stvaranju atmosfere tajanstva i tišine koja lebdi u njima. U smrti čijoj se senci Galovićevi junaci najradije priklanjuju.

Tri kritička prikaza, usputno napisana, otkrivaju Galovićevu sposobnost da se sa širokim razumevanjem uživi u tedi pesnički svet, da im pogodi nameru i vrednost. Prikazi pesama Aleksandrova i Ante Kovačića mogu i danas da budu prihvativiji.

Emilijan PROTIC

Pjer Renuven

Pitanje Dalekog istoka 1840–1940.

„Prosveta“, Beograd 1966; prevela Olga Božić

PJER RENUVEN ide u red onih istoričara koji pišu u podjednakoj meri i za istoričare stručnjake i za široku publiku. Njegova knjiga, „Pitanje Dalekog istoka 1840–1940“, predstavlja jedan od takvih rada. To je sintetički prikaz svih sukoba interesa i težnji velikih sila da zavladaju Dalekim istokom i protivtežnji dalekoistočnih naroda i država da se toj najude velikih sila, više ili manje efikasno, suprotstave. Za običnog čitaoca koga prošlost planetne na kojoj živi interesuje u podjednakoj meri kao i trenutak u kome živi, ova knjiga je jedno čitko štivo, koje na lak i pristupačan, ali naučno dovoljno ozbiljan, način može da ga obavesti o svemu onome što se dogodalo na Dalekom istoku za proteklu sto godina i da mu pomogne da razume mnogo što da onoga što se događa danas. Renuven polazi od teze da svu dogadaju sadašnjosti moraju da imaju svoje korene u prošlosti i nastoji da te korene pronade i da uzroke nekim savremenim pojавama što bolje rasveti. Još jedan primer kako nauka o prošlosti može da pomogne ljudima da razumeju svet u kome žive danas.

Renuven piše za dve vrste čitalaca i zbog toga uvek na kraju svakog poglavista upućuje onog čitaoca koji se za predmet više i sile interesuje na izvore i literaturu o tom predmetu iz kojih može da sazna više nego iz njegove knjige. Na taj način Renuven uvek podstiče na dalja istraživanja i inspiriše na mnoga razmišljanja. Steta je samo što on u podjednakoj meri ne koristi sve vrste izvora i literaturu većeg broja naroda. Ali baš zato se ne koristi tom literaturom na onome koji bi se literaturom drukčije vrste koristio pruža mogućnost da dà svoju verziju dogadaja na Dalekom istoku.

Predrag PROTIC

Viktor Kin

S one strane

„Prosveta“, Beograd 1966; prevela Lola Vlatković

ROMAN „S ONE STRANE“ po mnogo čemu je zanimljiv i kao takav nalazi najčraku put do čitaoca. Pre svega jedna od prvih zanimljivosti je obaveštavanje da je ova knjiga u isto vreme jedina i poslednja knjiga Viktora Kina, mladog i darovitog sovjetskog književnika. Na taj način se čitaocu pruža prilika da u toj jedinoj knjizi nade duh, težnje, cilj i, ono što je najteže, da otkrije krug opsesije ovoga autora. Normalno je da Viktor Pavlovič Surovikin — Viktor Kin — nije namerno napisao samo ovu knjigu (što svedoče izvrsni sačuvani odломci iz rukopisa romana „Lili“ da bi se na taj način sačuvalo od kritike koja prati kontinuirano umjetničko stvaranje i eventualni uspon, već je, sticajem okolnosti, po hapšenju 1937. godine, u 34-oj godini nestao iz literaturnog i života u opte. Tom su prilikom i rukopisi njegovog drugog romana uništeni).

Nikola MARTIĆ

O GLAŠENA JE plaha najeza ispotajnih sila, raskol i bljes novog, a nikako više tajnog godišnjeg doba

Pršte plodovi nad usnama žudoželje

Ti si djevojčica, u snu javom hranjena i san tvoj sami leprš krila leptirovi, pjesnik te tajnom imenuju, prevedena na jezik mog naroda ti si ljubavna pjesma i zgrešenje u ljubavi

sjećaš li se: leluj, večernji iznad nas, prikradan kroz lišće bršljanovo zateče nas u poljupcu — senku smilja drhtaše između tvoje dvije usne poluotvorene

Htjedoh reći riječ nježnu kao tvoje dojke, ali pada rujno čelo juga i plavi metal neba, pada novo godišnje doba na nas ljubavnike

Ni zoru ne sačekasmo, a čekala se ona, ni dan ne savismo očnim mačevima i noc ne bijaše — močna noć našeg tijela

Udrženi i oko istog posla zabavljeni htjedosmo u novoj riječi izgovoriti čovjeka, ali neko močno inje vladalo je nad usnama

I bi pokolj riječi nad usnama

Mrtav je jezik ljubavnika, pa kako odsad da pokodimo živi govor, živi jezik našeg roda

Ostadosmo nijemi, ostadosmo nijemi, u istom poslu nepovratno izgubljeni, neka rijeke teku, znamo šta to znači: moč samoće, neka vjetrovi zemaljski gube svoje pismo a ne značaju gdje ga gube, neka zavičaji nemaju oni koji sa nama vole ili su nam naklonjeni, a vi, idite, o idite bez traga, vi koji ste nam prilazili sa glasnim objavama na usnama

Mi smo nijemi od ljubavi, nijemi od ljubavi,

Tema ovog romana je veoma često korišćena. To je tema o revoluciji i ratu, tema u kojoj se isprepliću filozofske ideje jednog vremena. Ali, ovoga puta ta toliko korišćena tema biva posve originalno obrađena i doterana, dovedena do svog vrhunca. Naime, na momente, a takvi su momenti vrlo česti, ova knjiga doživljjava se kao jedinstvena harmonija poetičnosti: sve je u ovoj knjizi intenzivirano do stepena poetičnosti, život, ličnosti, odnosno... Možda je to i razlog što je ova knjiga „lepoto primijena“, što je mnogo čitana što je, tako reći, razgrabljena 1956. godine, kada je ponovo objavljena i kada je ponovo dobila priznanja i pohvale.

Glavne ličnosti ovoga romana, komosomci Matvejev (mladi visokog obrazovanja i nosilac ideje o životnoj borbi koja samim svojim prisustvom znači obećanje uspeha, veru u optimizam, lepotu, realizaciju idealâ) i Bezajs (koji je po sklonostima sličan svome prijatelju Matvejevu, ali usled nerazumevanja izveznih životnih pojava ispoljava dozu cinizma koja ga čini komičnom) daju ovoj knjizi objašnjenje. Oni su tumaći i nosilioci njenih ideja, njene vere u budućnost, njene snage, koja se radi iz borbe za ostvarenje idealâ. Te su ličnosti, između ostalog, i razlog što se ova knjiga svrstava među ona duboko humanistička dela koja slobodno ljudske ličnosti i slobodu uopšte tumace kao najviši vid egzistencije i time obezbeduju svoju prisutnost i trajnost.

Predrag DRAGIĆ

Mladost Slavonije

Kotarski komitet SOH, Osijek 1966.

SUSRETI S KNJIGAMA PESNIKA početnika uvek su zanimljivi. Odmah da se razumemo: ovakve knjige neće nas odvesti u ne baš lako dostupne kutove gde obitava savremena poetska misao, neće nam pokazati bogatstvo i raznolikost poetskih kazivanja današnjih pesnika. One su na svoj način jednostrane, rekli bismo jednostrano mladalačke i njihova otkro-

I bi pokolj riječi nad usnama ili Slovo o ljubavi

za one koji nam budu dolazili u posjetu imaćemo takvu moć i oni će je znati:

Ovo su putevi smrti, drugog puta nema, pa neka nas smrt vodi, eto odluke, o korige, izgubljen na dalekim stranicama poeme.

S IROMAŠTVO, ti što si drugi san snova a budno poput smrti na licu ljubavnika, za tobom neka podje dah ove poeme:

„Dragano moja i Ljubavnicu mojih podanika, poznaješ li ove usne na tudi licima u prolazu, gle i moje ruke

Moje ruke postje drugovanja sa sjenama na obali drugog svijeta vrâcaju se zavičajnom gorju, tu gdje twoje tijelo započinje novi oblik bića

Pogledaj, ti što mi na uzglavlju spavaš, majko mojih sinova i kćeri, vrijeme nam prinosi nove darove čuvane u ljudskim porazima.“

„Čula sam te, dragane, čula sam te i prepustam se djevičanstvu sa istim zakonima preuzetim od ljubavi

Na meni nema odjeće pa jasnije vidim ruže što ih zora zasađuje oko nas, nitrisni žbun narasta između naših tijela, čula sam te

Evo, za trenutak pretvoriću se u robinju i tražiću od tebe zapovijesti.“

„Dočao je taj trenutak, dragano, šta žude twoja čula, robinjo ljubavi, neću se okretati — vidim twoje lice i tvoj osmijeh mi govori kakvo je svitanje

Za svoje ruže zora nigdje nije mogla naći ljepše rasadnike od tvojih očiju

Cula si me i neću da se pitam otkud dode takvo zadovoljstvo, u tvojim očima ja vidim svijet kako se pomjera, vidim Početak i Kraj

Poderaću sve zastave pod kojim sam se borio do sada

Ne okrecem se a vidim da sviće, moja dragano, dan za danom dim ovlakači sve što osmislimo.“

Arkadi Fidler

Ostrvo zaljubljenih majmuna

„Vuk Karadžić“, Beograd 1966.

MADAGASKAR — ostrvo nalik na mali kontinent, izgubljeno u prostranoj površini Indijskog okeana. Uvek kada naš pogled prelazi preko geografske karте, osetimo izvestan trag nesreće, što nikada nećemo videti sva mesta koje vredi videti. Isuviše malo godina života stoji pred nama da bismo mogli svoje vreme posvetiti uzbudljivim putovanjima. Verovatno zbog toga putopisna literatura nalazi i danas mnogo čitalaca, isto toliko mnogo, koliko ih je nalažala i u vreme kada je naša planeta bila ogromna, neispitana zvezda, do čijih su daleki krajevi uspevali opasnosti.

Zahvaljujući izvanredno zanimljivoj „Marko Polo“ koja isključivo štampa putopisne tekstove, do naših ruku došla je i knjiga „Ostrvo zaljubljenih majmuna“ poljskog putopisca Arkadi Fidlera. Ovaj putopis koji za svu temu uzima ostrvo Madagaskar, ima sve dobre osobine knjige koja se pre svega trudi da ne bude dosadna. Arkadi Fidler nije znatiželjni turista koji odlaže na jedno nepoznato ostrvo da bi pronašao bizarnosti. Vrednost njegova dela leži u tome što on pokušava da shvati u potpunosti sliku jednog sveta okruženog okeonom, koji se toliko razlikuje od naših gradova, napravljenih od betona i čelika. U toj viziji Madagaskara sve stvari i sve pojave igraju uloge podjednake važnosti. Cini se da piše isto toliko pažnje poklanjanju bijnom tropskom rastlinju, čudnom životinskom svetu, koliko i stanovnicima ovog lepog ostrva. Upotrebljavajući način prikidanja veoma blisk užetničkoj prizri, on pokušava da razreži povezanost ljudi, prirode i njihove zajedničke sudbine.

Goran PJEROTIC

Inventari — da li će se čovek bojati da mu daje savete, ili ne? U romanu postoje tri glavne ličnosti koje povezuju vreme i dogadaje. To su Serplin, Sincov i Tanja. Najvredniji je, svakako, lik Serplina. I kada oklevat će od strane Baranova despojava u zator, i kada rehabilitovan hrli u prve borbe linije, i kada se bori za sebe, i kada štiti Tanju, i kada brani zemlju od fašista, on staje nesalemljiv čovek i odan komunist. I taj general ružne spoljašnjosti, ali divna srca, skromne prisutnosti, ali velike hrabrosti, predstavlja najveću umetničku vrednost romana. On kao da povećuje: „Nema veličine, tamo gde nema skromnosti, dobre i pravde.“

„Čovek se ne rada kao vojnik“ — šta je to? Roman sudbina, roman dogadaji ili prosti istorijski hronika? Po Simonovu to je roman dogadaji nastao kao rezultat piševe želje da jednim širokim snopom osvetli samo glavni, dogadaji u životu svojih junaka, a da pri tom taj dogadaj predstavlja i značajan dogadjaj u životu zemlje.

Zoran BOZOVIĆ

NEPREVEDENE KNJICE

Konstantin Simonov

Soldatami ne roždajutsa

„Sovjetskij pisatelj“, Moskva 1965.

KONSTANTIN SIMONOV objavio je treći deo svoje knjige o II svetskom ratu i, mada je gotovo čitavo svoje stvaralaštvo posvetio toj temi, ratni dopisnik „Krasne zvezde“, izgleda još nije rekao svoju poslednju reč. Prvi deo „Drugovi po oružju“ objavio je još 1952. godine, ali se njime nije proslavio. Drugi deo predstavlja značajno ostvarenje u najnovijoj književnosti o Zadarskom ratu. Kažem najnovije, i mislim na književnost koja se javila pod moćnim pokroviteljstvom promene koje je doneo XX kongres i pod uticajem brojnih memoara i biografija komandanata i običnih vojnika, učesnika rata. U osnovi svih tih memoara i ispostvi leže dokumenta i istorijska fakta koja svojom snagom daju osnovni pečat toj književnosti. Istina i iskrenost predstavljaju osnovnu vrednost i poslednjeg Simonovljevog dela „Čovek se ne rada kao vojnik“, objavljenog prvi put u časopisu „Znamja“.

Pošto je u ovoj knjizi jedno pitanje koje podjednako muči i pisca i njegove junake: „Zašto se to dogodilo četrdeset prve?“ A to „zašto“ u sebi sadrži niz potpitana, niz podzašto. Zašto se u ruskim logorima našlo toliko dobrih ljudi i istaknutih komunista? Zašto je anketa sprovedena ujesen četrdesete pokazala da od dvesta dvadeset i pet komandanata streljačkih pukova nijedan nije završio Frunzeovu akademiju? Zašto je od tih dvesta dvadeset i pet komandanata samo dvesta dvadeset i pet završ

VREMENI KAO MORA

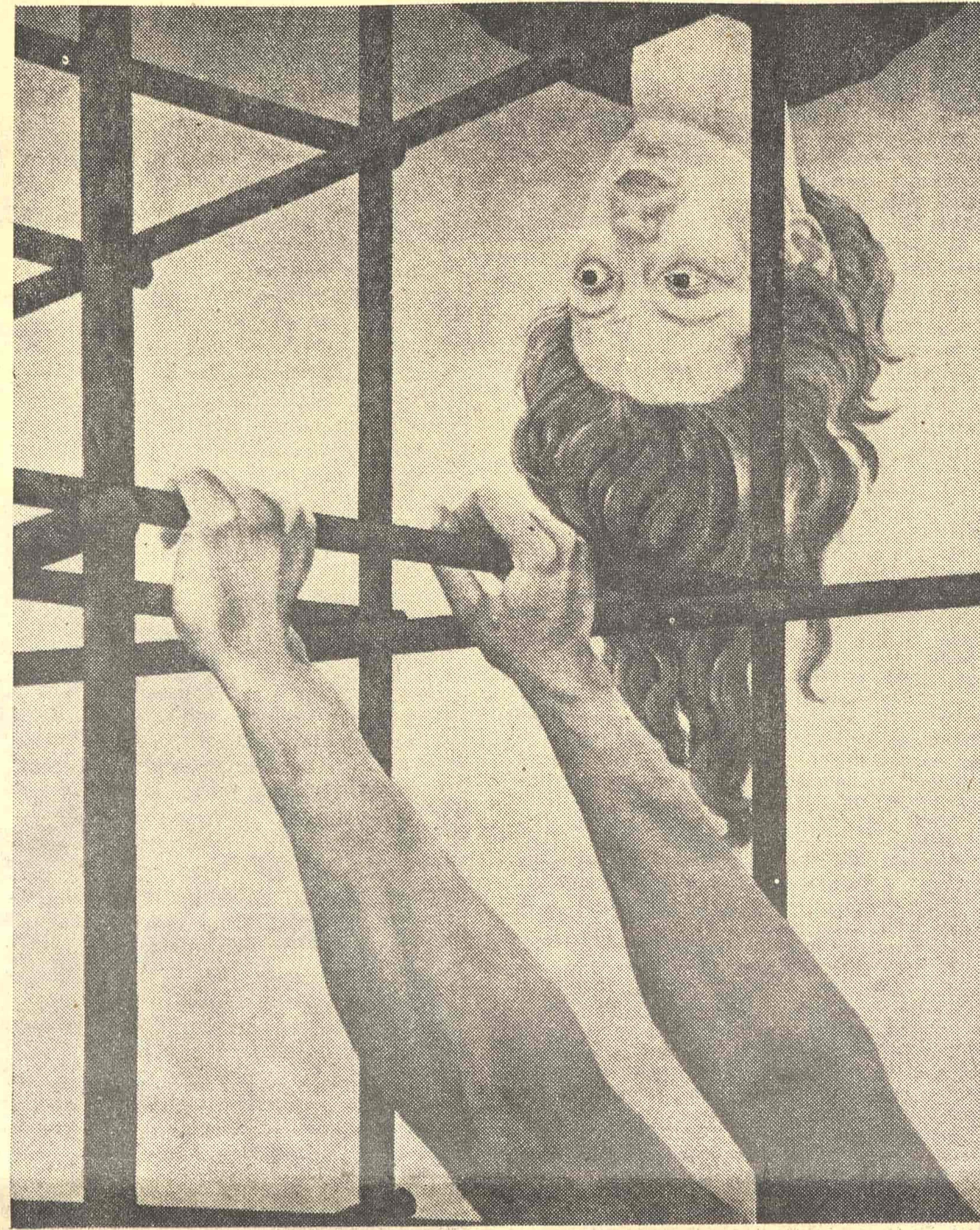
Pavle
ZORIĆ

KRITIČARI privrženi tradiciji vole da definisu istinskog romansijera kao »stvaraoca ličnosti«. Kada izgovorimo ime Balzaka, odmah se setimo Čiča Gorioa, Rastinjaka ili Lisjena de Ribamprea; Stendalovo ime nerazdvojno je vezano sa imenima Žilijena Sorela ili Fabrisa Del Donga. Pomisao na Dostojevskog vaskrsava u našem sećanju figuru Raskolnjikova... Sve te ličnosti mi možemo da zamislimo: poznat nam je njihov izgled, karakterne osobine, poreklo i životni ciljevi. Klasični realistički pisci uvek su želeli da što tačnije i življe naslikaju svoje likove; oni su sadržavali u sebi i individualne crte po kojima su se razlikovali od ostalih ljudi, a i nešto opšte, po čemu su bili predstavnici socijalnih grupa, pojedinih generacija, svoga doba i čovečanstva uopšte.

Ali taj tradicionalni pojam ličnosti kao karaktera ili tipa gotovo je isčezao kod najboljih romansijera našeg veka. U delima Prusta, Džojsa, Kafke, Foknera ne postoje junaci u klasičnom smislu reči. Šta se desilo? Kako je jedna individualizovana ličnost postepeno gubila svoja svojstva sve dok se nije pretvorila u simbol, u apstraktog čoveka čije lice ne vidimo, čiju prošlost i ime često ne znamo, čiji su nam duševni sadržaji sakriveni? Da bismo shvatili ovaj proces, moramo uzeti u obzir razvitak građanskog društva i kulture. Čovek XIX veka osećao se kao gospodar svoje sudsbine: oslanjajući se na svoj razum i volju, nametao je sredini u kojoj je živeo svoj sistem vrednosti; nije bežao pred preprekama. Društvo je najčešće bilo neprijateljski raspoloženo prema njemu, ali to ga nije obeshrabrivalo; pošto je imao ubedjenja i ciljeve, pomicao na predaju izgledala mu je kao poraz i kukačluk. Junaci klasičnog realističkog romana, kao izraz težnji prošlog stoljeća, sanjaju o trijumu. Razmišljanje je uvek uvod u akciju; svet se može pobediti samo smelošu i velikim planovima. Mit Napoleona ima upravo za Stendalove junake takav smisao: svi oni hoće da se ostvare u podvigu kojim će dokazati svoju izuzetnu vrednost. Okolnosti ih sputavaju, ali ništa ne mari: borba će im omogućiti da još strasne uživaju u saznanju o svojoj moći i smelosti. Čak i onda kada padaju, oni nisu pobedeni — prepreke su jače od želja tih mlađih, ambicioznih ljudi, željnih uspeha i slave. Njihove nade se najčešće izjavljaju, ali ih strast za borbotom, želja za usponom ne napuštaju do poslednjeg daha. Uvereni su da u svetu treba nešto izmeniti i da je čovek taj koji je pozvan da mu da novi oblik i smer. Njihov optimizam izražava životni polet mlađe građanske klase koja je zagospodarila istorijskom scenom. Izgrađivao se moral individualizma: čovek mora sam da izvojuje mesto pod suncem. U potvrđivanju svoje unutrašnje vrednosti, u društvenom i ekonomskom uspinjanju, moralnom i duhovnom usavršavanju, prirodne nauke su mu glavni saveznici.

Ali već Flober nagoveštava promenu — iluzije počinju da padaju jedna za drugom, poraz nije više nešto posle čega će doći ponovo dizanje: on je konačnost, slobom iza koga nema ničega. Čak i onda kada su bivali pobjedeni, Balzakovi ili Stendalovi junaci osećali su da je život ispunjen smisalom. Svet se prostirao pred njima i oni su znali kuda treba da krenu da bi ostvarili svoje namere. Činilac budućnosti pri tom bio je neobično važan. Kod Flobera, međutim, prošlost se javlja kao mračni oblak u predvečerje koji postupno prekriva vedro i sunčano nebo. Njegov junaci počinju da sanjaju. Vreme nije više podstrek na akciju: ono postaje mora. Frederik Moro u „Sentimentalnom vaspitanju“ oseća težak pritisak vremena koje je pokopalo njegove najbolje nade. Nije baš više društvo glavni neprijatelj: vreme, razorno, slepo, nezaustavljivo u svom proticanju, doživljjava se u floberovskom delu kao nesreća, kao košmar. Ukoliko se budućnost ukazuje neizvesnjom, utoliko detinjstvo oživljava kao poslednja uteha i sreća. Floberovski ličnost obuzima nemir i strah: moderni roman dobija u „Sentimentalnom vaspitanju“ i „Buvaru i Pekišeu“ svoga preteče.

Marsel Prust usvaja i produbljuje Floberovu koncepciju: vreme doživljeno kao mōra, koja je načela Floberove junake, ne dovodeći ipak u pitanje njihovu moralnu i psihološku celovitost, razara glavnu Prustovu ličnost: ona je žrtva prolaznosti, nemoćna da se suprotstavi proticanju i smrti. Marsel, glavna ličnost Prustovog dela, predstavlja simbol modernog čoveka onakvog kakvog su ga videli i naslikali najdardovitiji pisci građanskog sveta. Sa snagom nanadmašenom do današnjeg dana, Prust raščlanjuje raslojavanje ljudske psike. Marsel beskrajno i duboko analizira svoje postupke, svoje misli i osećanja, ali ne može da dode ni do kakve čvrste osnove; on neprekidno tone, gubi se, završava u očajanju. Socijalne teorije ga ne zadovoljavaju. Uspeh u društву ispunjava ga prezicom, ljubav je plod slučaja i nesporazuma. Samo umetnost može da da smisao zbrici u kojoj živi i zato joj se on predaje. Prust prvi ističe misao da čovek nije u psihološkom, moralnom i intelektualnom smislu celovit. Karakter podrazumeva zbir određenih osobina: škrtost, pohleplosti, sebičnosti, vlastoljublju, plemenitosti, hrabrosti... Ali kakav je Marsel? On sam kaže da je izgubio osećanje jedinstvenosti svoga bića. Tok vremena razdrobio ga je, iskidao liniju njegovog razvoja. Marselovo sećanje na prohujalu prošlost nije ništa drugo do grčevito nastojanje da se životu razbijenom u paramparčad da jedno značenje. Balzakov Rastinjak nije nikad ramišljao o problemu homogene ličnosti. Pisac ga je portretisao kao jasno određen lik. Prustov Marsel zapao je u sumnju i više ne veruje ni u ljubav. Ljubavno osećanje davaće je, a i još uvek daje, najsnažniju potvrdu čovekovog postojanja; čak i onda kada ljubav prođe, ostaje usponjena. Prust osporava ovo opšteprihvaćeno mišljenje. Njegov Marsel, usitnjeg na više bića koja pripadaju različitim

POJAM STVARNOSTI JE DOBIO NOVO ZNACENJE

periodima života, ne seća se nekadašnje ljubavi. Posle mnogo godina može da kaže da je Albertinu voleo jedan vid njegovog bića koji više ne postoji nema dakle ni Albertine. Ovo krupno i okrutno otkriće Prusta predstavlja najteži udarac klasičnom shvatanju čoveka i književnosti. I da bismo mogli shvatiti sve ono što je doneo moderni roman, moramo prodresti u proustovsku koncepciju čoveka. Navezimo jedno mesto iz »Ponovo nađenog vremena« koje uzbudjuje svojom sumornom lepotom: »Ako mi je tada misao na smrt zasjenila ljubav kako sam vidjeli, sjećanje mi je na ljubav već odavno pomagalo da se ne bojim smrti. Jer sam shvaćao da umrijeti nije ništa novo, nego, naprotiv, da sam od djetinjstva do danas već mnogo puta umro. Ako se osvrnem samo na svoju najbližu prošlost, zar mi nije do Albertine bilo više stalo nego do života? Jesam li onda mogao zamisliti svoju osobu, a da u njoj ne traje moja ljubav prema Albertini? Ali, ja je sada nisam više volio, nisam više bio ono biće koje je voljelo. Prestao sam je voljeti onoga trena kada sam postao netko drugi. Ali nisam patio zato što sam postao netko drugi, što nisam više volio Albertinu; za cijelo, činjenica da jednoga dana neću više imati tijela, nije nikakva mogla izgledati nešto tako tužno kao što mi se nekad činilo to što jednoga dana neću više voljeti Albertinu.«

Gubljenje identitetličnosti nalazi se u središtu Prustovog dela, ali ne samo njegovog. To je vladajuća tema modernog romana uopšte. Put od pouzdanja do razočaranja relativno je brzo pređen. Građanska svest se otreznila od prvih iluzija; sve više ju je obuzimala sumnja. I razvitak nauke je doprineo preobražaju predstave o čovekovoj suštini. Razum je izgubio dominantnu ulogu. Otkriće podsvesti presudno je uticalo na dodatašnju sliku o psihičkoj strukturi ličnosti. Nagonski mutno, ikskonsko pokupljalo je napolje i izbrisalo racionalne pregrade, otežavajući na taj način svaku portretisanje ličnosti kakvo je bilo uobičajeno u realističkom romanu XIX veka. Džojsova Meri Blum gubi se u haosu erotskih slika dok njen muž, Leopold Blum, izražava na sličan način stanje bezoblične pasivnosti i potčinjenosti podsvenim silama i haotičnom spoljnjem zbijanju.

Derd Lukač smatra da je raspadanje ličnosti i slike sveta u njenoj svesti osnovno obeležje moderne književnosti. Videli smo kako je došlo do raspadanja ličnosti kod Marsela Prusta. I Miroslav Krleža je opisao taj proces dekomponovanja sa snagom ravnog snažni velikih pisaca našega doba. Slično Prustovom Marselu, i Filip Latinovic razmišlja o identitetu svoje ličnosti; što je subjekt, u čemu se sastoji njegova koherencija? Filip je opsednut »idejom o infernalizaciji stvarnosti«. Njega mu čini »ideja o tome da pojave u životu zapravo nemaju nikakve unutarnje logične ni razumne veze!« I dalje: »Da životne pojave leže i da se odvijaju jedna pokraj druge istodobno: kao ne-

ka vrsta paklenog simultanizma na prividjenjima Hijeronimusa Boša ili Brojgela: jedno u drugom, jedno pokraj drugog, jedno nad drugim, u metežu, u bunilju, u nemiru, koji traju od početka. Svet modernog romana predstavljen je u košmarnom obliku. I sama ljudska ličnost podlegla je darmari, raspala se, raslijala, izgubila svoje korene i granice. Krleža piše: »Već dulje vrijeme primjećivao je Filip, kako se sve stvari i dojmovi pod njegovim pogledom raspadaju u detalje... Filip se gubio u detaljima, te nije nikako mogao da tim detaljima oko sebe udahne neki smisao.« Celina se, dakle, raspala: lica i pojave našli su se u vrtlogu. Balzakov svet je stabilan, jasan i drži se na jednoj dubkoj životnoj uzročnosti. Foknerovski svet, na primer, podseća na neprekidnu halucinaciju. Krležina analiza svesti modernog stvaraoca ukazuje baš na iracionalnost i haotičnost kao na suštinu moderne umetničke vizije.

Roman koji govori o istorijskom košmaru i o jedinku koja se u njemu našla ne može biti napisan klasičnim realističkim sredstvima. On je postao težak i složen kao svet koji opisuje. Cjemu se česti prigovori da je moderni roman nečitljiv, preterano komplikovan i mutant; da se udaljio od ljudi i od života, da je izgubio zanimljivost. Lišen intrige, karaktera, opisa sredine i običaja, roman se okrenuo samom sebi, svojoj estetskoj suštini. Da li je on, međutim, prekinuo svaku vezu sa stvarnošću, sa našom epohom? Potvrđan odgovor na ovo pitanje odveo bi nas u pogrešnom pravcu. Najznačajniji romansijeri ovoga veka nisu se udaljili od čoveka; pisali su o njemu iz drugog ugla i drukčijim metodama. Prust je to jasno izradio: »Uostalom, svi osjećamo da zauzimamo sve veće mjesto u Vremenu, pa me

Radoslav VOJVODIĆ

Lice Narcisa

MA NESTO tamno, lepo, što me budi,
u san dođe meko, nežno, pa me podiže.
Otkrije me, i legne na grudi,
pa se penje, gore, dahu bliže!

Ljubićicom usne mi zatvara,
san mi uzme, i svu noć me vodi.
Ja se, loman, u milju razaram,
i ne mogu da se oslobođim!

Moje oči, i moj osmek ima,
moju glavu, i kosu, rasatu.

Krv mi pije, i snagu otina,
i glavu mi nosi, otkinutu!
I u jutro, miluje mi ranu,
poljubi je; tu spava po danu!
1966.

Stančićeva "DJEVOJČICA"

TO JE OTKRIVANJE ŽIVOTA. Nešto je bilo važno, a sada više nije. Je li to doživljaj, poznanstvo ili okolina? Voli ljudi i boji se za njih. Boje se ulijevaju jedna u drugu — to je ono posebno.

— Ulice su puste, okupane jesenskim suncem, ja suošćem sa životom jedne slike „Puste ulice“. Ne, ne znam što da kažem. Nešto se čudno dešava u tom svijetu. Kao da zaista takav — postoji.

— Mnogo osjećanja, ljubavi, topline. Boje su tamne, život, dake, mračan, tegoban. Ljudi su usamljeni. A djeca se bolesno igraju. Zaražan je taj svijet, nikad viđen. Iz pogleda one djevojčice sja nevinost, dobrota i blagost. Možda je ta slika vrednija od svega što je Stančić dosad naslikao. Možda i sigurno.

— U tamnom dvorištu ograđenom visokim zidom stoji dječak s obrucem u ruci. Okrenuo leđa i isteže se da ugleda nešto iza zida odakle dopire svjetlost. Naslućena ljepota s one strane zida neodoljivo ga privlači, a on kao da nema snage da prekorači taj zid, da ostavi ovo obično, tamno dvorište i da uživa u nedozivljenu. Okrenuo leđa, a prepoznamo ga.

— Krupne crne oči, tužno spuštene trepavice i pitanje: zašto. Možda neke riječi izgovorene u igri. Žrno žita bačeno u rano proljeće u zemlju koja se tek odmrzava. Naklijalo čeka sunce, traži svrhu postojanja. Sunce ništa ne razumije, skriva se iza oblaka.

Mlađić je nehnaj podigao glavu. Samouvjeten je. Ne osjeća nikakvih zapreka. Siguran je u svoju ljubav i misli da je dovoljno da ona traje. Sivožuta kuća krije neku opasnost.

Baršunaste sjenje, praštava svjetlost na krajju tamne ulice, koja nekud zove, i prizvuk nostalgie...

— Tmurno nebo nadvilo se nad grobom. Svuda uokolo mrtva tišina. Vjetar se poigrava jednom granom. Djevojčica stoji nad grobom i razmišlja... Misli joj lete... ona ne skida pogled s groba.

Što traže te oči? Mrak se spušta na starodrevne kuće kao da se više neće podići.

— Siromašna četvrt grada pada u san. Noć je tamna, oblaci crni, mračni. Jedan prozor zlatan gleda u vječnost. Sve je stalno. Umjetnički i spontano istovremeno, jedno ljudsko stanje s osjećanjem beskraja i nemoći. Neka nabrekla mirnoća, unutrašnji volumeni krležjanski.

— Nije li to svojevrsna apstrakcija? Htio bi da otkrije svoju prošlost, djetinjstvo, taj napor je prisutan, i uzaludnost njegovu. Strši usamljena kuća, bez broja, i nikoga u njoj nemamo. U dalekom je svijetu zaborav, a u dubini sreća tračak nade — možda ipak. Smirenost je prividna, prije zamišljenost. Nešto potmulo događa se ovđe.

— Tuga i samota. Samoča i tuga, Humka zemlje. Njega više nema. Ničega nema. Zuto i zeleno, tamno, ponegdje izvire crvena. Djevojčica će izaći iz svog okvira ako dulje u nju gledamo. Pored djece s krunama, loptama, pticama, i obručima, žive i ljubavniči. Goli, veoma goli ljubavniči. Kontrasti i silhueti, dvoje mladih koji se vole. Kakva je ta ljubav?

— Boje sumraka, kad se sve gasi. Zalazeće sunce obasjava stare gradske krovove, šunja se smeda sjenja, tajanstvena bitka nazire se u onim setaćima koji su tu jer slika tako hoće. Obuhvaća nas želja da podemo u tu tamu, tako da leko od svega. U tišini se živi. Ova dinamika je statična, to je ono što grabi, uznemiruje. Smirenost budi radozanosť. Naglašeno i ublaženo idu usporedo. Prizori iz života dobivaju novo značenje na slici. To je vjernost sebi a ne rođnom gradu.

— Tu su pukotine i brazde izrezane bojom. Ove slike mogu biti i radost i zov k užicima mladosti. Zaljubljenici su bez riječi. Iznenadio me portret djevojčice koju poznam — drukčija je posve, lijepa i ozbiljnija.

— Pod svjetlom petrolejke život je mističan — ovo je slike karstovo suvremeno i tradicionalno. Grad nije težak, mrtav je, žalost je ovđe svuda. Sve je slično, samo je djevojčica posebna, divna, Romantično, nostalgično i maglovito intonirana je i prva i posljednja slika. Osjeća se i mrlji hladne Drave.

— Ničeg suvišnog, pretjeranog, sve je moralno biti kao što jest. S našom krvu izmiješane su sve boje. Čist je i jednostavan kao bajka iz 1001 noći. Precizan je i siguran kao ljubav koja nadjačava sve pa i samu smrt. Ovo je ljubav prema onome što nije lijepo, a izraženo je kao

Dragoslav
GRBIĆ

Zimsko nevreme

TOPLOM prijavštinom sjače nam šake prestale da se ičem trajnom mole i puše se kao gomile šljake tza fabrika pod suncem od smole.

Kao nikada svet se nočas deli tankim odsjajem posuda i čaja na glas u kom se zelene predeli i onaj užvišenju od očala.

Kroz nevreme dopiru pesme većne glasne da nikao nikoga ne čuje čisti ko smrzi obale rečne s kojih vek veku zavist uručuje.

Uspavanka pesniku

Branku

NE BUDITE ga dok kostima spava i ne sluša učestale grubosti pod travom zgaženom posle proslava na kojima se i nepozvan gosti.

Spomenik nevremenu

Prasila ga vukla na onu stranu gde nestaju zvezde tek smotrene da zboravi snom pesmu prostrgnu ko zveri našot kad se vidom prene.

On se odreko posvećene slave zbog slavne smrti što reči ugađa i oplođuje ko vode kad plave zemlju da tebi za budućnost rada.

Izmisljeno leto

ZAMASČENI plamen iz hladnih peći povratili su nebu kišu mutne kad smo ležali sklopčani ko pseći i slali snove u noći usputne.

Spada nam koža koja nije naša po zemlji što nas na poslušnost uči, gde hrabre nema ko da oponaša kad se u oku sunce razobruči.

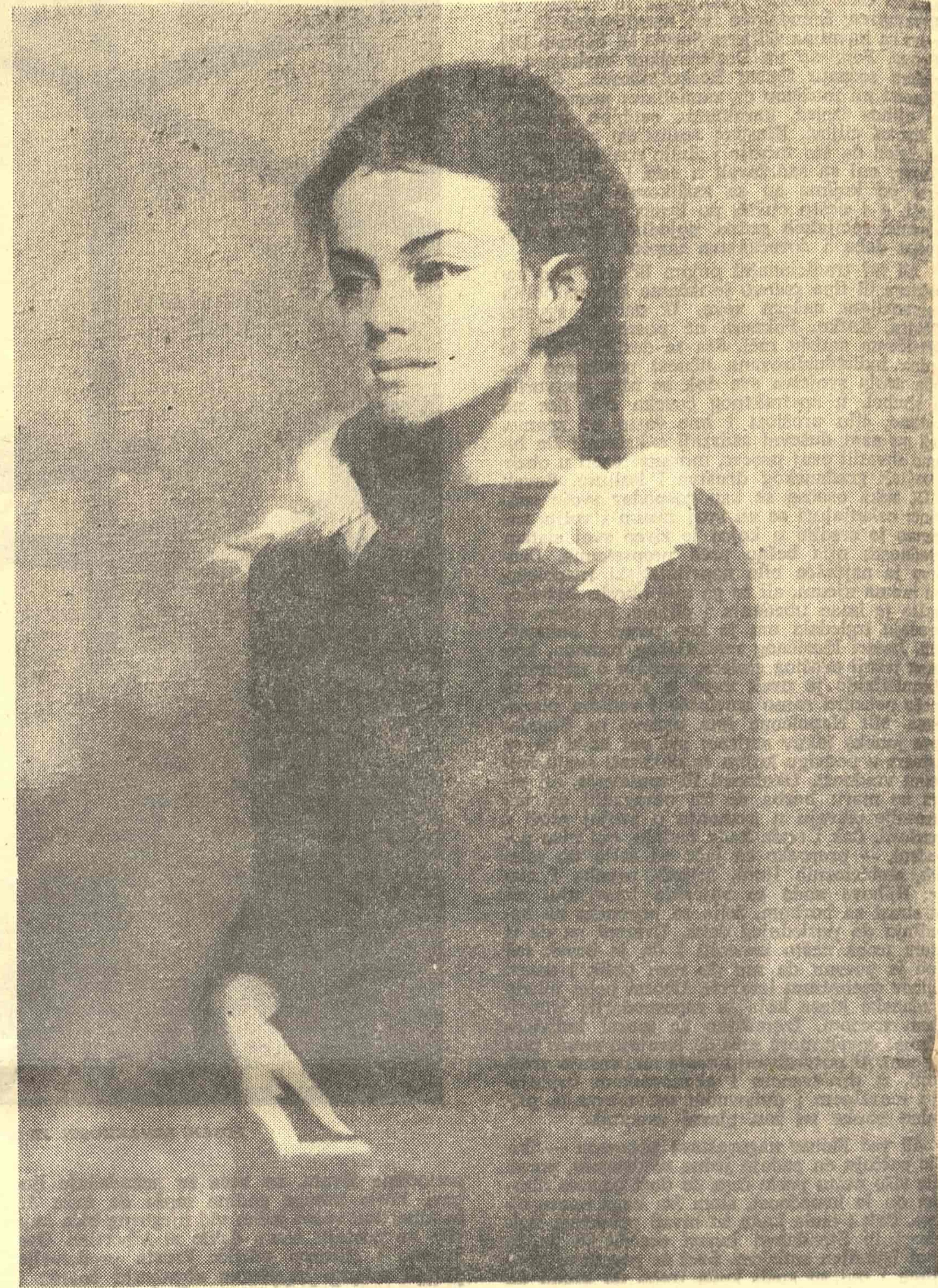
Kratko traje ta zabluda obesti, na cveću puca mahuna već zrela i ovi dani druge će dovesti da se u glavi sledi zvezda urela.

Ugašeni svjetionik

ZOVES glasom kojim se od jakih ište da ne poreknu plodnost krvit pitome, kojim se narušta staro boravište a novom ne veruje ko ni stome.

Slanu svjetlost dozivaš da te ozari iznad mora kojim se nikud ne ide, pošto su pomrli svi smeli vozari u plićaku otišli im se ledna provide.

Sad više ne svetliš ničijem koraku između večnosti i postelje vlažne, o tebe čelom udaraju po mraku senke mesto ljudi postale odvažne.

MILJENKO STANCIC: DJEVOJČICA

Tamo dalje, dalje od krletke i kuće boravi svjetlo, tamo je život, samo tamo.

— Obično je neobično. Djeca koja se igraju kao da niču iz prasine koju obasjava sunčeva svjetlost. Radost njihove igre očituje se igrom polusjene svjetle i tamne boje na licima djece. Nestašni dječaci odlučili su da puste svoju miljenicu — pticu iz kavezeta. Taj čin je u pepeljastosmedoj magli iz koje izrana jarko crvenilo slobodne ptice i odjeće jednog dječaka. Jedini svjedoci tuge tamne plohe sumornih kuća i mrtvilo sunčanog dana.

— Ulica je slijepa. Iznad krova kuće koja je presjek kraj ulice žutim bojama obasjano nebo. Boja je intenzivna bliže krovu. Snopovi sunčanih zraka navješćuju dan. Na bočnim zidovima leži tama. Kuće nisu kuće. To su ubijene stvari. Predživot. Ulica je presječena. Da nije se može. Povratak je iluzija. Ni naprijed niti natrag.

— Vlak se gubi u noć. Iza njega ostaje tračak dima što suklja iz lokomotive došla na stanicu stoji mladić koji je nekoga ispratio. Tužan vraca se uz kuće koje tu stoje u miru, u tišini, kao da očekuju jutro koje će ih oživjeti.

— Nisu svi ljudi tako žalostivi, već vedrij i življiji.

— Zašto je sve omotano mramom, pusto, bez

života. Ja znam i drugo: dani koji su nekad bili sretni, sada su prazni i bez smisla. Treba vremena da se uđe u taj kraj. A i nije dostupan svakome. Nismo svi lirci. SUNCE I NJEGOVA SJENA. Iza onog prozora netko se grdi od bola i prokljine osamljenost. A svemu prijeti zaborav. RASTANAK.

— Prije nego je vidimo, osjećamo njen pogled. Ta će djevojčica progovoriti, evo već diše, grudi joj se nadimaju. Oslobođite me ove more! Ovo nije umjetnost, ovo je stvarnost. Prevareni smo. Sto se tu događa. Bježimo.

— Je li to odraz ljubavi prema prirodi, redome gradu, ljubavi prema životu i ljudima. Ili je to odaj i mržnja, zbog svega što smo željeli a nismo ostvarili. Predsmrtni vrisak. Pečazanje.

— Ne recite da mahnitam. Nema jasnopronjiv krovova sirovog zelenila krošnja ili svjetloplavog neba. Ovdje je žuta, boja jesenjeg lišća, boja zlata. Sve je obavijeno tankom maglenom koprenom. Kao svjet crnih voda, MOČVARA.

— Tužan i veselo, zamišljen i zbrkan svijet. Parmitimo te slike jače od života samog. Sve je stilizirano i bez oštirine. Gledamo kroz prezirni plasti u svoje djetinjstvo sive ono što nismo. Osjećamo poštovanje, štavili strahopštanje. Uvijek će nas progoniti ona djevojčica i obline nage, ljubavnice.

— Zaboravili smo jesu li njene oči crne ili plave. Blagi osmijeh na usnama. Tmurni grad. Neka zagrni oluja, zaprašte munje, nek se ukrste mačevi boja, vida očnjeg. Nek se otvorit nebo što zloslutno visi nad ovim trulim gradom, nad ovom dolinom jada provincijskog DOSTA.

— U prostoru krajolika stoji kuća bez broja. Pored nje su svirači na širokom prostoru iza djevojčice. Enigma ljubavnika. Stiže čorak i pas. Djeca se igraju. Puštaju ptice. I odlaze na groblje. Pa se vraćaju na trg. Jedna ulica. Druga ulica. Svetli petrolejka. Mračno je ovđe. Jos jedna, rodna ulica. Sumračno. Crno. Ulica nočna. Trg i bedem. Ovdje je pruga, a ovđe još jedna pusta ulica. U sumraku, na rubu grada. A zatim večer, na periferiji, i malo dalje, i još dalje, u sumraku.

NEK SE OTVORI NEBO NAD OVIM TRULIM GRADOM, NAD OVIM JADOM PROVINCIJSKIM.

Ničega više nema, ničega. Nešto je bilo važno, a sada više nije.

Zvonimir MRKONJIĆ PJESEME

KOJE TO BLAGO rasprostranjeno tijelo s glavom noći trčiš, za kime se prevrćeš u bujičnoj postelji; oko koga zatvaraš savršen prostor poljupca?

Koliko sumraka još ostaviti će ti okus kreča i borovih iglica. Posvuda si zaštićen i dalek. Tvoja sva ljubav najzad izvan tebe: ledina te ogrće, nenadni sklad kamenja u obzoru kamenjuje te, poplave ti se oko svijesti otimaju.

Svaki put nekoj još ranije tmni povjeren, spremam si vratiti zauvijek samoću onome od koga si je uzeo.

TAD PRISJEV vtične neke zemlje kroz to tamno padanje. Stoljeće tmine odijele se obale. Zasija pijesak, pretvorci se u svoje blisko biće. Izgubljen u mjesecastom spektaru tijela, okljeva trenutak budne smrti. Uspravljeni su putovi zemlje — sav život uspravnosti sažgan i obnovljen trepetom stozera. Brazdo s kojom bih se sjedinio! Odlatim jarugom munje, oprštam s kretnjom izblistre nagovijest, sposoban živjeti od daljine što me jednom sebi oduzimala.

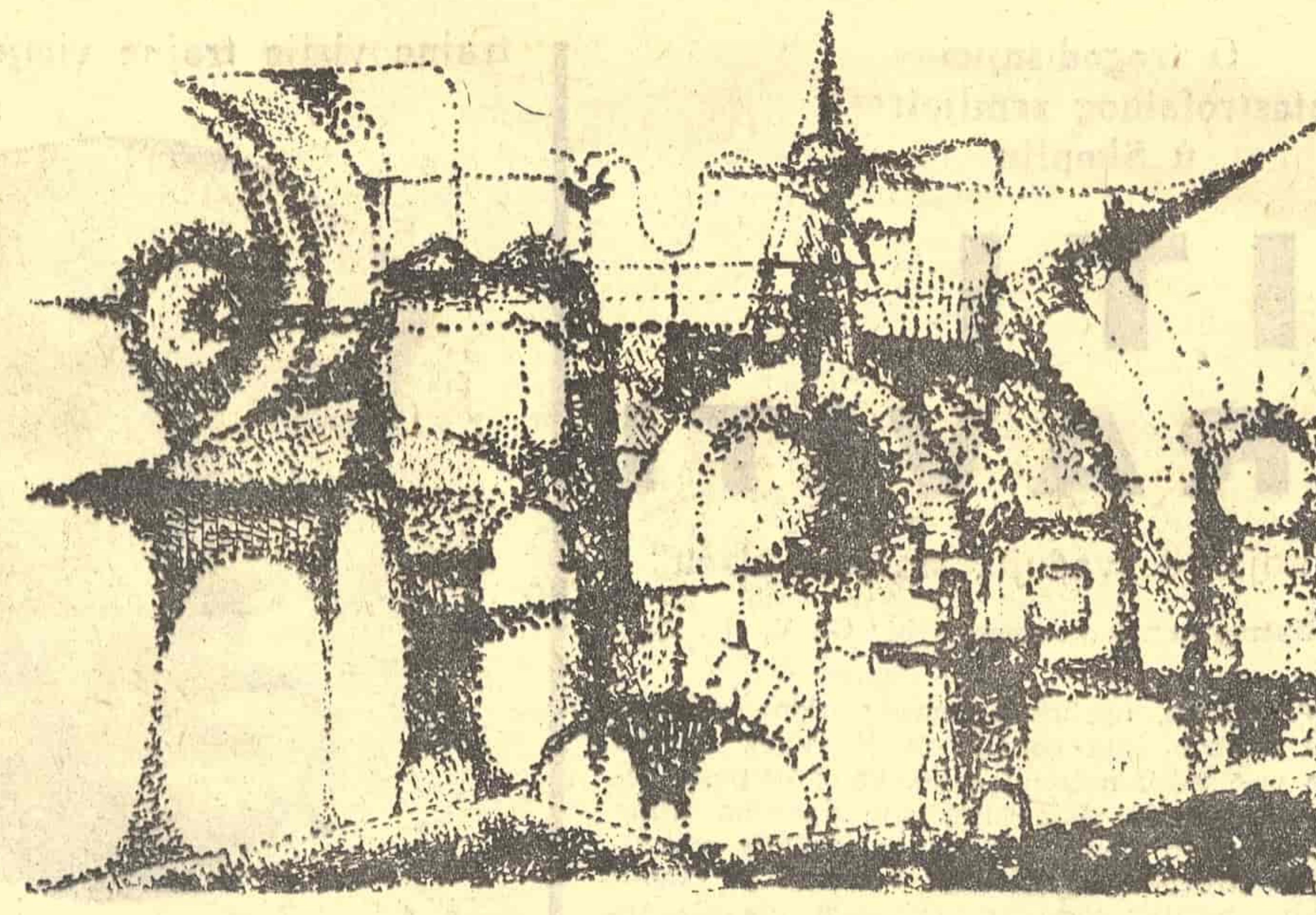
SUMRAČNI RAST stvari: gdje se ispunja prostor jednog pogleda koji se urušava u samu budućnost zvijezdu.

Vezama trepteta i nevidljice štri se otporna prisnost zadržanog plamena koji sve oblike podržava, rastu da ne bi planuli, da se ne bi objedolano odveć jasan jezik, ništački. Da se ne bi sjedinio onaj prostrani san razdvojen vjedama i velikim vjetrenim otocima što nas odnose i poučavaju u našem gubitku.

ZATIM NAS SILE TVORBENE sveopćeg kristala počnu prikljati.

Prostori pokrenuti prisnoću živućega kamena i plaveti, daha i raonika! Poneseni jedni drugima u susret! Niti se više izbjegi možete, niti konačno sraziti, već poput tajnih plodova zrijete jedni u drugima zatvoreni!

Side brdo u kovitac grad; zavlada jasnost vrleti. Sluteći sve to bliskije, prošetala se pučina vrhuncima. Poigrala se s graničnicima neba sura nahočad vala.

I jedna zemlja gnana morima pristaje uz čvornati jug: mirće se vratiti medu sukobljena djela svjetlosti, a tmina ozvjezdana osvititi u čovjeku koji je vječnosti bacio u lice njene izbijeljene zeloge.

GORČINO SIDRIŠTA! Nismo li u tvojim sunočalim vodama tek pitkost — i ona usta koja se u njoj žedno i beskrajno gube?

AL NEGDJE, cijeli je prostor žižak, od sviju najsićušniji, gdje dospijevaju plamenu pučine što ih ne znadosmo obujmiti, bedemi skrovitih dahova. Ondje sve bude očekujući neće li se odati onaj prvi dan kojim sve bješe započelo, kojim bi se sve opet vratiti moglo nepodijeljenoj ljubavi.

ČOVJEK FILM SMISAO I VREDNOST FILMA

DA LI ĆE VELJKO BULAJIĆ uspeti da preuzeće epske rasponse svog spektakularnog filmskog romantizma? Hoće li to biti nužni kompromis sa zahtevima modernog filmskog izraza ili logičan put razvoja ka novim i još složenijim vrednostima? Čini se da je sasvim prirodno što ovakve dileme zaokupljuju ne samo sineaste nego i publiku u iščekivanju „Pogleda u zemicu sunca“. Pogotovo što ovaj neepromišljeno izabrani naslov ničim ne otkriva pravu prirodu tog neobičnog i čudesnog filma.

Delo sa kojim se Bulajić konačno, nakon mnogih nesrećnih i nepotrebnih nesporazuma, pojavljuje i pred našom javnošću samo se formalno, brojem aktera, kompozicijom i izvesnim stilskim opredjeljenjima, razlikuje od onog što smo ranije u njegovom bogatom opusu upoznali ili tek neslušali. Iz onog najlepšeg i najintimnijeg, skrivenog u senici masovki i pirotehniku, kao iz sopstvene svesti radaju se novi vizuelni oblici. Svojim delovanjem oni obezbeđuju sebi stalne promene u kvalitetu i pretvaranje u stanja čija su surovost, realizam i spontana ekspresivnost pre znamenja života nego isporisani simboli.

„Pogled u zemicu sunca“ (raden po scenariju R. Đurovića, S. i V. Bulajića) stoga, kao film o revoluciji i svesti, na rasponima između mogućnog i realnog, ne protivureči Bulajićevom iskustvu, a još manje pravim tokovima modernog izraza. Prosto: angažovanost je dobila daleko šire i savremene relacije, tako da se osobeni izraz ostvaruje isključivo preko čoveka i njegovog odnosa prema samom sebi i svetu koji ga okružuje. Time se reditelj ne orijentira ka reprodukciji gotovih i poznatih vrednosti, već se vraća njihovim izvorima i tu traži svoju umetničku autentičnost. Zbog toga se i čini da ovo delo nije nastalo slučajno: autor svakog trenutka sumnja u sebe, kameru i sam film, razmišlja i eksperimentiše, stavlja sve u iskušenje i iskreno se napreže kao da je i njegova sopstvena sudbina dovedena u pitanje. Utoda je ambijent toliko robustan da prema njemu većina ranije viđenog u našim ratnim filmovima podseća na neveštvo pravljene kulise. Zar ekstrijer ovde nije shvaćen kao razmeda života i smrti, dehumanizovana realnost, sloboda koja izmikne čovjeku i situaciju u kojoj svaki predmet može lako da bude lišen i onog najelementarnijeg ljudskog smisla. Mogu li tri tifusara — borca, zaostala iz kolone, u beznadu, koje ih je zahvatilo na snežnim i pustim planinskim prevojima, drukčije da sagledaju pravu stvarnost. Sve što je izvan njih nema u ovom kontekstu kvalitet realnog. Bolest u poznatom junaku, mladiću sazdanom od krhkog entuzijazma i opiranja kukavičluku, ili čovjeku koji u revoluciji tek treba da nade svoj konačni životni smisao — iskušenje je za ideale, slobodu, humanizam i sve ono što cenimo i zbog čega se borimo.

Koliko god bio ratni — toliko je i savremen ovaj film, tako da se istoriografska retorika gubi pred pravom dramatikom i njenim vitalnim značenjima. Pa ipak, delo nije gradeno na modernim nihilističkim prepostavkama. Za Bulajića jednostavno — borba i život nisu pojmovi koje treba obaviti mistikom i nekakvim apriorističkim verovanjem. Čovek je taj koji tek treba da se izbori za njihov smisao i zato se kamera spontano uvlači u svest tifusara da bi tako mogla bolje da shvati otkuda ta snaga spremna da učini i nemoguće, kako to da se iz ništavila rada snaga i optimizam. Bulajić je svestan da površne i konvencionalne opsene ne mogu pružiti uverljiva objašnjenja revolucije i borbe za senzibilitet današnjeg gledaoca i zato ne štedi svoje junake. Stavlja ih pred smrt i traži od svakog da se bez pripreme, sâm, kako zna i najbolje ume — izjasni. Jer, da bismo verovali, treba da sve saznamo i zato se insistira da u svakoj sekvenci dode maksimalno do izražaja težnja za totalnom vizuelnom ekspresijom.

Bulajićev film ipak nije tek subjektivno improviziranje u domenu podvesti ili proizvoljna vizija ljudske patnje. Sve mora da bude realistično i određeno, tako da i sama bolest ima metaforično značenje. To je verovatno i razlog što režiser insistira na prenaglašenim fi-

zičkim reakcijama u dočaranju bolesti. Reč je o neprijatelju koji mučki napada i protiv koga je teže boriti se, nego protiv onih što jure sa mašinkom ili isukanim bajonetom. Problem je ovde: kako sačuvati prisobnost duha i ne dozvoliti sebi da nadvladaju životinjski instinkti koji, ako se ispolje, uništavaju i ono najlepše što je u borcima probudila i razvila revolucija. Ostali čovek do kraja i posle smrti — to više nije samo pitanje etike nego i borbe i slobode — pa smo zato kroz ceo film svodoci stvaralačkog npora da nam se na što plastičniji način počake kako je za autora čovek važniji čak i od samog života.

Potresna je i gruba ova balada koja će kod mnogih gledalaca potpuniti bol i saosećanje. Zbog toga se svaka estetska analiza i procena delovanja ovog filma nužno mora pozabaviti ispitivanjem uzorka koji dovode do takvih reakcija. „Pogled u zemicu sunca“ nema fabule u klasičnom smislu, zbijanja su veoma štura i locirana svega u nekoliko situacija koje se zatvaraju i čine vrtlog, tako da nema ničeg postojanog na šta bi se neko od ovih ljudi mogao osloniti kao na svoje spasenje. Bulajić se oslobađa sentimentalnosti i tradicionalnog shvanjanja humanizma, ne plaši se predrasuda i otvoreno izaziva našu savest na razmišljanje i u tome valja videti novi i značajni kvalitet njegovog umetničkog prosledje.

U artističkom pogledu ovo delo u mnogo čemu nadmašuje ranija Bulajićeva ostvarenja. Ali ih ni u kom slučaju ne obezvreduje. Naprotiv, on kao da se približava daleko bogatijoj i istinski savremenoj strukturi filma pa se raniji mozaik preobražava u ritam koji sijedinjuje intenzitet zračenja raznih elemenata, čak i onih koji sami po sebi nemaju nikakve estetske valere, da bi postali mogućna i time nedeljavna celina. „Pogled u zemicu sunca“ komponovan je stoga po ritmu vejavice što se razbija o

Povodom svečane projekcije
Bulajićevog dela
„Pogled u zemicu sunca“

grebene i razleže po muklim uvalama, te stapa u diskontinuitetu sa impulsima koje osećaju kroz groznicu ovi iscrpljeni borci. To pojedinim pasažima daje posebnu metričku sinhronizaciju, tako da se film mora prihvati sa svim njegovim tkivom, bez obzira da li nam se pojedine forme dopadale ili ne. Zato i nema značaja isticati uspelije od manje vrednih sekvenci, jer sve su one podređene dramatskoj funkcionalnosti, svaki sledeći kadar čini nam se sadržajnim i efikasnijim. U tim naponima verovatno leži i njihova nesvakidašnja lepotu.

Bulajićeva režija nije opterećena praznim egzibicionizmom. To je ovde gotovo i nemoguće. Pre da se može primetiti kako su pojedini elementi nedovoljno precizno usaglašeni s osnovnom konцепциjom filma i da ima zbijavanja koja na trenutke izmiču rediteljevoj kontroli. Utisak može da bude i privid — pošto kamera nije ničesa, i pored sve svoje koncentracije, nije samo pasivni posmatrač. Za nju formalna perfekcija nije ono najvažnije. Ona je više koncentrisana na razotkrivanje naličja stvari i pronicanje u suštinska čovekova određenja nego na grafičku konstrukciju prostora.

Film kao i svako delo koje krči svome autoru nove puteve i potvrđuje mogućnosti umetničkog izražavanja nije lišen izvesnih manjih imena u scenariju, izvesnim rediteljskim postučima, naročito kod komponovanja halucinacija i u samim glumačkim interpretacijama. To mu međutim, ne umanjuje vrednost zrelog umetničkog ostvarenja. Jer, „Pogled u zemicu sunca“ pleni svojom celovitošću. To najbolje može da se ilustrije igrom Antuna Nalisa (Dukića) i Velimira Živojinovića (Matije), u čijoj glumi osećamo dramu ljudskog života, tako da ti sudobnosni časovi kao i da nemaju svoje vreme i prostor, pa se ne zna da li pripadaju samo prošlosti ili se preko našeg vremena produžuju negde u budućnost.

I RATNI I SAVREMENI FILM

MALI EKRAN

Kamerni rezime

POZNAJEM JEDAN KOMAD ZEMLJE okružen sa svih strana vodom.

Na tom prostoru ne postoji ni jedan jedini televizor. Samo čamci, privezani za splavove, površina trome reke i tamna šuma. Govorim o Adi Ciganliji, koja je tako blizu Beogradu, a ipak tako daleko.

Ležeci pre nekoliko dana u čamcu posmatrao sam beli friz Beograda, tamo dole na okuci reke, spletote njegovih krovova i dimnjaka, šipraže napravljeno od televizijskih antena. Pitam se kako izgleda život ljudi koji nikada nisu upoznali televiziju, žubor glasa Sande Langerholc, Hetrihov elegantni razdeljak, Martijev pogrešan izgovor ili objašnjenja o kretanju vetrova koje jedanput nedeljno daje onaj simpatični meteorolog...

Leto već uveliko traje, a emisije se vuku poput umorne kolone neke razbijene vojske što se vraća sa svoga Vaterloa. Vreme je da se napravi mali rezime onoga što smo videli u protekloj televizijskoj sezoni. Užasavam se kratkih sudova o emisijama koje se dugi, veoma dugo pripremaju, i to što će pokušati da ih ipak definisem na izvestan način, sa nekoliko rečenica, treba shvatiti kao čist mazohizam.

Na neki način mnoge emisije postale su deo nas samih, predmet naših razgovora, svada, naših misli i preprički sa samim sobom i drugima. Mnoge emisije iščeze su bez traga, izgubljene na industrijskoj traci malog ekrana. Sa njima je kao i sa ljudima; neka lica se pamte i poređ toga što se iza njih ne krije ništa naročito. Druga se zaboravljuju i to je tako!

Pogledajmo zato, šta nas je najviše uzbudilo u proteklim večerima:

Četvrtkom otvoreno, Ekran na ekrantu, Studio 13

OVE TRI EMISIJE postale su neka vrsta fabrike za proizvodnju slavnih i poluslavnih ličnosti. Neka vrsta berze vrednosti. Čitav jedan sloj ljudi meri nečiji uspeh činjenicom da li se dočićna osoba pojavila ili nije u jednoj od ovih emisija. Normalno je da su se dogodile mnoge zabune. Poluvredne ličnosti imale su sviše slobodnog vremena i zbog toga su ga mogli razbacivati na bezbržna čavrljana o ovome i onome. Ponekad, sve tri emisije su pravljene na principu torte. Jedan sloj razgovora, zatim društveni krem, onda sloj šlag-a u obliku vredne muzike, pa opet sloj pametnih razgovora. (Ostatiti tortu da malo odstoji, godinu dve, a zatim jesti ukoliko vam je do toga.) Ipak, čovek bi stvarno morao biti zlonameran, kada bi tvrdio da emisije ne poseduju visoki stepen televizijske kulture i lakoću izraza. One su imale neko svoje mesto, da li korisno — reći će budući istoričari televizije u ovom delu sveta.

Televizijska drama

OKO PRIMATA u ovom domenu televizije vodila se ogorčena borba između zagrebačkog i beogradskog studija. U početku, čitavu jednu godinu vodio je zagrebački studio lansirajući iz nedelje nove domaće televizijske pisanice. Zatim je vodstvo preuzeo studio Beograd, jer je ogorčenje javnosti u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj protiv dramskih eksperimenta dostiglo kulminaciju. Ista sudbina nešto docnije čekala je i beogradski televizijski entuzijazam. U ovom trenutku oba studija nalaze se u ravnopravnoj situaciji, okanila su se čoravog posla i izvode dramatizaciju, adaptacije i klasična dela umetnosti, kao što je na primer Fejdo. Hleba i Fejdo! — vikali su starci Grci.

Istovremeno sa manjom skupljana starog, kobagajst stilskog nameštaja iz Vojvodine, pojavila se izrazita tendencija na televiziji za iznalaženjem polovnih Joakima Vujića i drugih stilskih drangulija. Ovo kretanje svakako treba podržati, jer su poruke Joakima Vujića neverovatno upotrebljive u urbaniziranim životima naših savremenika. Ako nemamo Šekspira, imamo Joakima! Što se tiče domaće savremene drame — hvala na pitanju, dobro je...

Gula

POJAVU GULE na našoj televiziji smatram jednom od najznačajnijih pojava u poslednje vreme. Ovaj savremeni dečiji Hamlet, sa devizom „Spavati, spavati, možda malo sanjati...“ koga brojni gledaoci naizmenice hvale i proglašuju imbecilnim, izgleda mi kao retko ko normalan u jednom ldom svetu. Naročito mi se dopada vreme njegovog odlaska na spavanje, jer stvarno, u poslednje vreme nije ni vredelo naročito ostajati budan uveče. Gula — to je oživljeno lutanje iz dečije sobe. On tako lepo, tako nenadmašno ume da zeva, gotovo kao pozorišni kritičar na predstavama koje kasnije hvale. Malo je to neprijatno, pristao bih da ponovo budem dete, samo da me Gula odvede na spavanje.

Emisija lirike

STETA ŠTO JE GULA odlazio tako rano u krevet; verovatno bi mu se dopale emisije lirike. Pesnici su imali svojih pet minuta. Odjedan, zahvaljujući slici, čak i kada je bila ilustrativna, shvatili smo da je poezija ozbiljna stvar. Pesnici izvučeni iz svojih polumračnih svetova, zmirkali su pod osvetljenjem televizijskih reflektora i pokušavali da se sete šta su ono hteli da kažu. Nije važno što su građani u to vreme večerali; ipak je po koji fluid uspeo da se provuče između gulaša i salate. A to je za početak dovoljno. Sasyim dovoljno.

Momo Kapor

ije trajne vizije trajne vizije trajne

usmenih razgovora sa njime često čuo. On je, osjećao zadovoljstvo što je članak o našoj prednoj poeziji izšao na češkom, da bi ova bratska zemlja i njena javnost bili obaviješteni, o istinskoj revolucionarnoj poetskoj riječi u Jugoslaviji.

*
Poslednji datum za vrijeme rata, u 1942. godini, kad sam se video s Jovanom Popovićem i zapisao u svoj Dnevnik, bio je 12. oktobar. Proteklo je više od dvije godine, kad smo se ponovo steli u oslobođenom Beogradu početkom 1945. godine. Još sva zemlja nije bila oslobođena. Bio je direktor drame Narodnog pozorišta, gdje me sa velikom drugarskom pažnjom i ljubaznošću primio, a gdje sam ga video prvi put u njegovom životu na zvaničnom mjestu. To mu je, valjda, i bila prva državna služba. Poslije godinu dana dobio sam na Cetinju od njega ovo pismo:

— Dragi Mirko,

obradovao sam se tvome pismu, jer se dugo nismo videli ni javljali. Milo mi je što saznajem novosti o tvom životu, u kome čak ima i prinove. Takvom prinovom ja ne mogu još da se poхvalim, iako sam se i ja oženio.

Od mojih sestara i braće Paja je poginuo, a ostali su živi. Jelica se tek prošlog leta vratila iz logora u Nemačkoj, a ostali su bili partizani. Inače, za Branku Galogažu valjda znaš da je umrla, a inače njen stanje je pre rata bilo beznadno.

Tvoju pesmu sam primio. Ona me podseća na dane kada si mi je prvi put pokazivao. Nešto si je doterao, i ona ima lepih stihova. Ali za objavljuvanje ne dolazi u obzir, ne toliko zbog nekih zamerki prema samoj pesmi, nego zbog teme. Ne bi bilo zgodno zasad objavljivati takve deklaracije. Ali ču se jako radovati ako mi i ti, i Janko i Mihailo Lalić šaljete s vremenom na vreme neki prilog, i to ne samo u stihovima za prigodni datum, nego i prouz za fejton, ili reportazu ili neki članak o kulturnim i prosvjetnim prilikama u Crnoj Gori.

Srdačno te pozdravlja

Beograd, 28. IV 1946. Jovan Popović

Ovo pismo Jovan Popović je potpisao naliv perom. U njemu piše više o intimnim stvarima i široj porodici, jer sam je svu poznavao, tj. njegovu braću i sestre. Čak sam Dejanu, njegovog brata, sreću u Kolašinu 1944, gdje sam bio u Agit-propu Pokrajinskog komiteta Crne Gore, i dočekao ga što je moguće više drugarški i toplo, kao da je bio iz moje kuće.

Kada su 1948. pokrenute „Književne novine“ on radi kao urednik i sad se sjećam, kad ovo pišem o njemu, da mi je, prilikom dolaska za urednika, uputio pismo u kome me je zamolio da budem kao neki predstavnik Crne Gore koji će mi dati priloge za list. To pismo nijesam do danas pronašao.

Mirko Banjević

FRANCE PREŠERN

Remek-delo France Prešerna „Sonetni venac“ javlja se u prevodu Kolje Mićevića četvrti put na srpskohrvatskom književnom jeziku. Objavljujući Mićevićev prevod, posle prevoda Gustava Krkleca, Trifuna Đukića i dr Milana Rakočevića, „Književne novine“ se rukovode uverenjem da ovaj prevod predstavlja jedan novi literarni kvalitet i jedan kvalitativno novi pristup prevodenju Prešernove poezije

Ko sunce je sjalo to predivno lice,
saj pogla tvoga ispijahu oči,
a cveće ljubavi pustilo je klice.

Zavarano sunce, samo na hladnoći,
ostalo je sada, padajući nice
usred mračnih sila i sumornih noći.

U SRED mračnih sila i sumornih noći
tvoj pesnik je svoje provodio dane;
lovile su njega Erinije pjane,
gadost ga i očaj pekli u samoći.

Ali kao Orest što dođe do moći
i zadobi zdravlje u hramu Dijane,
tako bi mi ljubav jedine dragane
primirila grudi, ozarila oči.

Ali znam, svi snovi morahu proteći,
jedna kratka munja beše mi sva nada,
al munja kad zgase mrak postaje veči.

SRCE nije bilo veselo od tada;
kako da mi pesme pevaju o sreći!
Latice su svele i svaka već p.ola.

L ATICE su svele i svaka već pada
i nejako cveće bez pomoći gine,
ko na zidovima puste razvaline
rastužene ruže kad miru pokatkada,
dok im divlje cveće sokove potkrada,
koprije ih sišu, al s malo topline
da te ruže neko u gredice fine
presadi, snaga bi vratila se mlada.

Tako bi kraj tebe, sunca što ih grijie,
kraljice mog srca, prikupele moći
i bujno bi cvale ruže poezije;

kako krasan cvetak morao bi doći
i kako bi glave digle veselije
jednom samo na njih da podigneš oči!

J EDNOM samo na njih da podigneš oči,
da ti s lica g.ola svetlost zore rane!
Samo ona može smiriti orkane,
samo ona vlada nad kraljevstvom noći.

Zelezo će tvrdo sve da se rastoči,
a lanci će bola prsnut na sve strane,
i zalećiće se sve njihove rane,
jer ti ćeš im svojom milošću pomoći.

POEZIJA

France
PREŠERN

Sonetni venac

Preveo
Kolja
MIĆEVIĆ

PESNIK TVOJ Slovencu novi venac spleće,
s petnaest soneta tako ti ga vije,
da svih drugih skladno veže harmonije
magistrale što se triput pevan sreće.

Izvire iz njega, u njega poteče,
svaki sonet redom u njega se lije;
pesnik liči ovom vencu poezije;
kraj jedne je pesme početak sledeće.

Sve misli iz jedne čežnje su nastale
i gde zaspri noću bude se kad grane
jutro, da Clagna senke popadne.

Odzvanjače svuda kad mene nestane,
jer života moga ti si magistrale,
vana mojih spomen i hvale spevane.

RANA MOJIH spomen i hvale spevane,
kad mi lišaj bude povrh večne kuće,
kad zaspri u grobu i patnje najlučje
brujače Slovencu u buduće dane.

Devojke će gorde, kada na sve strane
svih pesama ovih glasovi zazvuče,
zbaciti sa srca gvozdene obruse,
poštujuci vernost ljubavi beskrajne.

Kranjcima će vreme srećnije da sine,
slavne će im pesme biti ispevane,
a zvezde će lepše sjijati s visine;

možda će i ovaj venac da ostane,
možda ovo cveće neće da ugine;
iz srca je klice puštao tanane.

IZ SRCA JE klice puštao tanane,
iz srca što čutke ne može da strada;
ko pesnik sam što je slavio nekako
Leonoru kroz sve pesme ispevane.

O ljubavi usta čutahu sve dane,
iako je mladost skrila velom jada,
ne beše mi skloni ni varljiva nada,
ali pesme su krišom otkrile sve tajne.

Oganj se svih želja ne smiri, jer nada
iz rogleda tvoga u srce ne sleće,
a jicik se plasi da ti bol ne zada.

Moru, koja srce sve bolnije peče,
i sve čežnje srca otkrivaće sada
okrorascvetano pesnikovo cveće.

MOKRORASCVETANO pesnikovo cveće
sve što grudi kriju sad otkriva lako.
Srce mi je njiva koju je dotako
zanosi koji u nju elegije meće.

i da dode jednom, posle ovih jada,
s rodnom pesmom Orfej i u naše strane!

Da probudi ljubav prema zavičaju
ja smiri sve svađe, okonča nesreće,
da se svi Slovenci zajedno nadaju!

Da njegove pesme slatki poj poteče
prestao bi razdor, cuao bi u sjaju
vrletni zavičaj oluje najveće.

VRELETNI zavičaj oluje najveće
behu naše zemlje otkako je, Samo,
tvoja duša mrtva, a nad tvojom jamom
već zaboravljenom severac preleće.

Pradedovske svađe trpesmo sve žešće,
a Pipinov jaram leda nam je slamo,
pamtimo od tada ljute bune samo,
ustanak Vitovca i turske nesreće.

I slavnih vremena sva slava se rasu,
jer junaka dela nestase u noći,
a glas slatke pesme zamro je u glasu.

Nežni cvet kog burno vreme ne rastoči
sad na našem mlađom izrasta Parnasu;
i suze i uzdah dali su mu moći.

ISUZE i uzdah dali su mu moći,
na Parnasu mome ničalo je cveće;
a iz otadžbinske ljubavi poteće
suza i zbog tebe, kvaseći mi oči.

Misli, da Slovencu majka je u noći,
bez ljubavi, sama, nuda se bez sreće,
misli, da me nikad zavoleti nećeš
ispuniše morom srce u samoći.

Iz svih želja mojih i čežnje sve veće,
da s imenom tvojim moje slave tada
domaćih pesama slatki poj poteće;

iz želje da opet srećno vreme vlađa
i da Sloveniju probudim, to cveće
još uvek je cvalo usred samih jada.

JOS UVEK je cvalo usred samih jada
ko što prva ruža raste zavarana
februarskim suncem koje joj par dana
toplji osmeh šalje, sneg topeći tada,

al žalosno klone njena glava mlada
u magli što hladnim vjetrom je dognana,
dok sneg leži iznad gora i poljana,
a otrovnio inje sa nebesa pada.

Na mračnom će licu sjati sjaj sreće,
zazeleniće se u mom srcu nada
i radosne reči usnama doneće;

oživeće srce posle ovih jada,
pesama će vedrih da procveta cveće
i radosno krune otvaraće tada.

IRADOSNO krune otvaraće tada,
ko ruža kad prode duga zima ljuta
i proleće opet s čudima dolata,
a najlepše cveće po drveću pada,
toplo sunce zove pčelu sa liv.ola,
pastir rujno jutro čeka pokraj puta,
a u žbunju slavuj razdragani curkuta,
svežinom odiše sva priroda mlada.

O, znam da ih takvo veselje ne čeka,
od straha da ove pesme ti se neće
učiniti vrednim, strepim izdaleka.

Nek se milost tvoja prospe poput sreće
po pesmama kojim, tražeći boku leku,
pesnik tvoj Slovencu novi venac spleće.

magistrale

PESNIK tvoj Slovencu novi venas spleće,

Rana mojih spomen i hvale spevane.

Iz srca je klice puštao tanane

Mokrorascvetano pesnikovo cveće.

Iz krajeva nije gde sja sunce sreće,

Celo vreme žudeć blagi dah s poljane

Oko njega hridi stajahu bezdane,

Vrletni zavičaj oluje najveće.

Isuze i uzdah dali su mu moći,

Još uvek je cvalo usred samih jada,

Usred mračnih sila i sumornih noći.

Laticice su svele i svaka već pada;

Inom samo na njih da podigneš oči

Iradosno krune otvaraće tada.

Arčibald Makliš

ARČIBALD MAK LIS (Archibald MacLeish), rođen 1892, istaknuti američki pesnik, studirao je prava na Jelskom i Harvardском univerzitetu. Kao pesnik započeo je 1917. godine posle objavljuvanja zbirke „Kula od sionovače“. Nakon toga objavio je čitav niz pesničkih dela: „Srećan brak“ (1924), „Lonče zemlje“ (1925), „Ulice na mesecu“ (1926) itd. U doba fašističke pretjene postao je veoma zainteresovan za stvar slobode i pravde i stalno je ustajao u odbranu slobode i demokratije („Konkvistador“, 1932; „Javni govor“, 1936; „Amerika je značila obećanja“, 1939).

Ars poetica

PESMA mora biti nema i obla k'o jabuka
kad je takne ruka,

čvrsta
k'o medaljon stari što se ne otvara na pritisak prsta

tiba kao kamen izlokan
što ga u osoju mahovina brani

pesma mora biti bezrečivi svet
kao ptičji let

pesma mora biti vremenski nepokretna
dok se mesec penje

da oslobada, k'o što mesec oslobada
jednu po jednu granu na drveću zamršenom mrakom,

da ostavlja, k'o što mesec iza zime ostavlja,
jedno po jedno sećanje u umu —

pesma mora biti vremenski nepokretna
dok se mesec penje

pesma mora biti stvarno kao
da istinu njenu nisi znao

za svu povesnicu rana
jedan prazan prolaz, jedan list sa grana

za ljubav
trava povijena, dve svetlosti vrh mora što stoje

pesme ne smeju da znače
nego da postoje.

Razlozi za svirku

ZASTO s toliko trila pesmu obrađujemo
vek za vekom — baš kao ceo vek
ovo je doba — kada živa stena
ne živi više a ikslesan kamen nestaje? —

Helderlinovo pitanje. Zašto da budeš pesnik
sad kada značenja nemaju značenja? —
kada je kameni oblik uboženi kamen?
Dürftiger Zeit? — Vreme bez ičeg u sebi?

Zašto da u postelji sred noći ležimo,
u ustima držeći pregršt reči, iscrpljeni
najviše odsustvom našeg protivnika?
Zašto da budeš pesnik? Zašto, budi čovek!

Daleko negde u najudaljenijim Andima
naslagano ogromno kamenje se diže.
Šta je čovek? Ko postavlja kamen temeljac pesmi
u ruševinama divlje divljine sveta?

Akropola večnosti koju mrvi u prah
vreme i opet je moja — moj zadatak.
Nužda srca prisiljava me:
čovek jeman; pesnik moram biti.

Prisilni rad ne zna za odmor:
zbrkanom, stihiskom, proticanju sveta
treba nametnuti Oblik,
nepomičan, bled, čist i čvrst

Za navek da traje ili bar da traje
ta građevina, prepustena slučaju,
koja občeva besmrtnost, jer njeni krilo se pomera
i u kretanju nekako održava ravnotežu.

Zašto s toliko truda pesmu obdelavamo?
Iz uskovičanosti mora
k'o jedan po jedan krvki cvet, izrasta
korali sprud koji umiruje vodu.

Pokolenja samrtnika
lepe morsku otopivu so
na kamen, na nepomično drveće, na nepokretnu grane,
da označe
kretanje mora.

Šta je zmija kazala Adamu

O KO SI, reci, usred dvojstva toga?
I koje ti si od tarevije dvoje?
Kad odvojimo jedno od drugoga,
od dvoje ti si — koje?

Da l' ti si onaj što uživa tako
kraj one tamu kada noću spava?
Il' ti si onaj kog zaplaši lako
Sjaj neba iznad glave?

Da l' si opipljiv il' utvara kleta?
I rodi li te il' ne rodi dvoje?
Da l' si gospodar od ovoga sveta?
Tad ono drugo — ko je?

I kaže ona koju dvojstvo resi:
u telesnom se duhovno začelo;
i, to je jedno; i ti i ono jesu —
da l' duša ili telo?

Prevela Ranka KUIC

PIŠU: MILAN ADAMOVIC, STANOJLO BOGDANOVIC, PREDRAG PROTIC I ALEKSANDAR POPOVIC

IZLOG ČASOPISA

TÜRK DİLİ

Diskusija o romanu

MOŽDA na prvi pogled izgleda čudno što diskusija o romanu zauzima vidno mesto na stranicama novog broja ovog najuglednijeg turskog časopisa. Ali ako se setimo da u turskoj, a i u drugim orientalnim književnostima, roman nema dugu tradiciju, čuđenje izostaje. Diskusija, naravno, ne odražava toliko stanje današnjeg turskog romana koliko ilustruje domet misli o romanu kao književnoj vrsti. Shvatana su podejana uglavnom u dve struje.

Kako god okrenuli stvar, kažu predstavnici prve struje, roman se ne može otorguti od svoja tradicionalna četiri elementa:

1) Odsustvo retuša. Naime, junaci romana treba da budu ljudi evakidašnici. Drugim rečima u romanu dolaze izražaji različiti tipovi ljudi koji svakako imaju i različite poglede na život i društvo, različite stavove i držanja. Baš kao i u stvarnosti. Pisac sa svoje strane ne sme se gubiti među ličnim gledištima i emocijama svojih junaka niti se sme radi dosledno sti u masi raznolikih gledišta i karaktera svojih junaka stavljati iza jednoga od junaka. Snažan roman, to je skladna sinteza karaktera, individualiteta i ličnih preokupacija kreiranih ličnosti unutar društva kakvog ono bilo.

2) Poštujući junaci romana i karakterno i duhovno realne ličnosti pisac ne sme una pred izlaziti pred čitaocu sa svojim sudovima. Čitalac sâm spoznaje junake kroz njihova shvatana, stavove i postupke.

3) Dinamičnost i kontinuiranost radnje. Započeta radnja mora biti nepredvidljiva i ne sme se ni iz kakvog razloga prekidati. Sve ima da se odvija spontano i prirodno, svemu autor mora dati slobodu. Čak nema pravo da forsira ni psihanalizu. Neka svaka scena sačuva svoju istinitost, jednom reču, da se u romanu raduju romani.

4) Snaga obrade. Ona zavisi o tehničkoj sposobnosti i vičnosti autora jeziku.

Druga struja nalazi da ovakva definicija važi za klasičan roman, za balzakovsku romansiersku umetnost. Ona se doduše u nekim aspektima može odnositi i na moderni roman ali u većini je s njim nespojiva. Deljenje romana na četiri elementa narušava vrednosni integritet romana, a i svake druge umetnosti. Treba postupiti upravo suprotno, treba insistirati na koncentraciji svih vrednosti koje čine strukturu neke umetnosti pa i romana.

Iznevši tako kritike na ranu prvu teoriju predstavnici ovoga modernog pravca prelaze na objašnjavanje modernog romana onako kako ga oni vide. U prvom redu roman se za njih ne može posmatrati izolovan od ostalih umetnosti jer on ne otvara neku svoju školu nego na-

dahnuća crpe u kontekstu celokupne savremene umetnosti. Oni zato umoljavaju svoje neistomišljenike da prvo postignu saglasnost o tome što je to moderna umetnost uopšte.

Svaka umetnost (i klasična) ima nešto da nam saopšti. A umetnost je splet simbola. Današnji svet simbola sazreva je vekovima i zaodeo se u realnosti i maštana naših dana. Odmah valja napomenuti da i simbola ima dve vrste, unutrašnjih i spoljašnjih. Nešto što spontano zapazimo ili ga se setimo, sve dotle je beživotna stvar, uveli spoljašnji simbol, dok ga umetnik ne obradi u svome unutrašnjem svetu i iznese u vidu unutrašnjeg simbola. Put od spoljašnjeg simbola do unutrašnjeg naročito se lepo očituje na slikarstvu. Spoljni simbol slikač odabire iz svedača oko sebe. Toj sivozimi on menja oblik, provlači je kroz svoju kreativnu moć u unutrašnjem svetu, a zatim nam uz pomoć crta i boja emituje svoj unutrašnji simbol — finalni proizvod. Tako je i pesma jedan spoljašnji simbol ulovljen u nekom trenutku, sproven kroz podsvest i usavršen maštom i pjesničkim jezikom.

Prešavši sada sa opštih postavki na konkretne oni nagađavaju da je pokret za novi roman produkt vremena. Glavne odlike novog romana su u tome da on nije neki pregled raznoraznih situacija ili karaktera kao što nije ni reportaža o onome što je svedome poznato, on ne analizira društvene suprotnosti i nije sredstvo ni istorije ni sociologije. Kao ni stari tako se ni novi romanopisac ne gubi u pričanju o junacima niti je zarobljenik planova ili ograničenih scena. On nastoji da stvari sopstvenu realnost i izloži je na sebi svojstven način. On je uvek prinuden da dosegva da nepoznatih činjenica i njih da obraduje. A te činjenice su simboli koje pisac stvara u sebi. Ove činjenice čine novi svet u kome vreme nema značaja. Ako nešto ima da se iznese onda je početak i kraj toga takođe bez značaja. Ono što je značajno to su trenutna osećanja. Romanopisac stalno pada u neprekidno održava svežu psihološku materiju zbog čega mu se i desava da pada u protivrečne sudove. Ipak, u svemu tome je glavno umetnikovo nastojanje da svet unutrašnjih pojmovima obradi u novim formama ne gubeći pri tome vezu sa spoljašnjim svetom.

Ako bacimo jedan celovit pogled na oba mišljenja lako ćemo uvideti da i jedno i drugo verovatno odražavaju društvene uslove u kojima je živila i živi Turska. Prvo gledište je običajno nastalo kao reakcija na romantičarsko-sentimenatalni roman koji je sve do najnovijeg vremena dominirao turskom literaturom, dok je drugo formirano pod uticajem individualističkih i simboličnih strujanja u evropskoj literaturi, posebno u francuskoj.

* *

AKTJABR

Nove pojave u sovjetskoj literaturi

PITANJE koje A. Metčenko svojim člankom „Trajno, osojeno“ (u majskom broju ovog časopisa) može najpre da izazove jeste: da li se on s razlogom uzbuduje zbog najnovijih pojava u sovjetskoj literaturi. Jer, recimo, da „gorke reči“ M. Isakovskoga („... Vrlo veliku grupu poeta narodnost uopšte ne interesuje...“) koje on citira u činjenice o kojima one govore i mogu da zabrinu dobromamerika. čini se da je njegov gnev na mladog kritičara, čije ime ne udostojava spomena, savsiv neopravдан. Naime, svogu optužbu on je izrekao zbog toga što je taj anfan teribil (u časopisu „Junost“, 12, 1965) „strpao u jednu gomilu“ J. Smeljakova i M. Cvetajevu, A. Bloku i Vl. Hodasjeviću, Vl. Majakovskog i A. Belog, itd. Jedini je za njega kriterijum,

veli, „zemlja poezije“ a ostala

li, kao što su idejne pozicije, estetički principi („među njima princip partijnosti i narodnosti“), stvaralački metod, itd. kao da mu smetaju. „Mogu u tom časopisu, nastavlja, da prime blagomaklone i realizam. Samo napravite ustupak i priznajte za realiste futuriste, imažiniste i druge, „iste“ iz modernističkog lagera.“ I ne samo to. Mladi kritičar u svojoj „zemlji poezije“ nije našao mesto za pesmike kao što su M. Isakovski, A. Prokofjev, Vas. Fjodorov, J. Isajev, S. Simirnov i mnogi drugi, pa i Demjan Bedni.

Po svemu sudeći, izgleda da

Metčenko mnogo više ljudi i zabrinjava redakcija „Novog mira“, pa i sam Tvardovski („Novi mir“, 1965) po kome „vrednosti delu“ kada se u realnosti i maštana naših dana. Ljude, gledaju u sličnu svetu i iznese u vidu sličnog simbola. Put od spoljašnjeg simbola do unutrašnjeg naročito se lepo očituje na slikarstvu. Spoljni simbol slikač odabire iz svedača oko sebe. Toj sivozimi on menja oblik, provlači je kroz svoju kreativnu moć u unutrašnjem svetu, a zatim nam uz pomoć crta i boja emituje svoj unutrašnji simbol — finalni proizvod. Tako je i pesma jedan spoljašnji simbol ulovljen u nekom trenutku, sproven kroz podsvest i usavršen maštom i pjesničkim jezikom.

Prešavši sada sa opštih postavki na konkretne oni nagađavaju da je pokret za novi roman produkt vremena. Glavne odlike novog romana su u tome da on nije neki pregled raznoraznih situacija ili karaktera kao što nije ni reportaža o onome što je svedome poznato, on ne analizira društvene suprotnosti i nije sredstvo ni istorije ni sociologije. Kao ni stari tako se ni novi romanopisac ne gubi u pričanju o junacima niti je zarobljenik planova ili ograničenih scena. On nastoji da stvari sopstvenu realnost i izloži je na sebi svojstven način. On je uvek prinuden da dosegva da nepoznatih činjenica i njih da obraduje. A te činjenice su simboli koje pisac stvara u sebi. Ove činjenice čine novi svet u kome vreme nema značaja. Ako nešto ima da se iznese onda je početak i kraj toga takođe bez značaja. Ono što je značajno to su trenutna osećanja. Romanopisac stalno pada u neprekidno održava svežu psihološku materiju zbog čega mu se i desava da pada u protivrečne sudove. Ipak, u svemu tome je glavno umetnikovo nastojanje da svet unutrašnjih pojmovima obradi u novim formama ne gubeći pri tome vezu sa spoljašnjim svetom.

(S. B.)

LETOPIS MATICE SRPSKE

Novo rasvetljenje dela L. Lazarevića

NASTAVLJAJUĆI seriju svojih napisu o značajnim pisacima srpskog romantizma i realizma, Milan Kašanin u junskom broju „Novi mir“, 9, 1964. Po Metčenku, međutim, Zalogin nije pogrešio što je naglikao tamne strane kolektivizacije, nego što ih je video jednostrano i što je preuveličao ulogu kulta ličnosti u najvećem u istoriji dogadjaju, u kome je glavnu ulogu igrali narod i partija. Redakcija je ne samo prevideala njegove propuste nego čak i fetišizirala „lični ugao gledanja“.

(S. B.)

Ali taj samopregorni rad se faktički završio već 1929. godine. Fai kaže da je Piskator posle toga još više od tri decenije bio samo svedok kako njegovi brojni scenski i tehnički pronašli postaju svakodnevna praksa modernih pozorišta naših dana. A kad više nije mogao da deluje u svojoj zemlji Piskator je 1933. godine otišao u emigraciju. U Sjedinjenim Državama su mu omogućili da organizuje i vodi dramaturšku školu, ali živo pozorište mu nisu dali u ruke. Doživeo je da ga 1945. pozovu čak i pred Makartlievom komisiju. Tad napušta Sjedinjene Države i vraća se u Nemačku. Beži otuda kudan pogao ispred fašizma.

Kad je stigao u Nemačku Breht je još bio živ. A živi su bili još i mnogi njegovi nekadašnji prijatelji i drugovi: reditelji, glumci i pisi, a cvetao je i BERLINER-ENSEMBLE. Piskator se ipak vraća u Zapadnu Nemačku. Možda je verovao — misli Fai — da će tamo s pozicijom opozicije ipak moći da pokuša oživljavanje starog političkog pozorišta. Ali je ubrzo morao osetiti da je splasnulo borbeno raspolaženje zapadno-nemačke radničke klase. Nisu ga primili raširenih ruku. Povremeno su mu davali rediteljske zadatke i tek posle desetogodišnjeg poticanja pozvali ga za intendantu berlinske „Volksbühne“.

Fai konstatiše da lepi epilog njegovog životnog dela predstavlja: Hohutov „Narodnik“, Kiphartov „Openhajmer“ i Vajsova „Istraga“. Pozorišna umetnost Piskatorova još jednom je zasvetila starim sjajem, ali, naravno, u sasvim drugim okolnostima i u sasvim drugoj idejnoj sadržini. To beše vraćanje prethodnim dogadjajima, vraćanje u svet drama — dokumentata, prepoznavanje „savremenosti“ naših dana. Ali istovremeno i povlačenje. Povlačenje iz robova revolucionarne borbe u plemenitih, ali nesumnjivo po desnijih, bezopasnijih, defanzivnih, šančevu gradanskog humanizma.

Svakidašnjost

SVAKIDAŠNOST nije to da je naš život svakog dana jednak. Svakidašnjost je to da je naš život svakog dana jednak beznačajan.

Svakidašnjost nije to da smo nesrećni. Svakidašnjost je to da je naša nesreća tako svakidašnja. Tako smo davolski slični u svojoj sličnosti; i svi tako učitivi, majušni, sebični, uglađeni; svi uzgajamo koze jednakе pašmine, svi sadimo kupus na jednak način i naša su nam djeca već sasma malena slična. Za strojem u tvornici pravimo svakog dana iste kretnje, u kancelariji među spisima svakog dana iste kretnje, kod žene u krevetu svakog dana iste kretnje.

Drugi ljudi isklesu kakav kip, izmisle kakav filozofski sistem, povedu kakav narod u boj za slobodu, otkriju novu zvijezdu, izbace u svemir novu planetu, a mi smo svi sporedna lica, kreature, drvene figure, od svega nas hvata jeza, od svega nas u srcu zabe. Našu svijest ništa ne podiže, nas ne vežu ljudske veze, za svijet nas veže samo pseći lanac nepotrebnosti. Moralne krize nama su nepoznate, nas se nigdje ne dotiče historija, nikakvih odluka, nikakvih dilema, samo praznina. Samo po svakidašnjosti gaziš, samo duša i srce ti sahnu i za neko vrijeme opaziš da ti nisi više ti.

Radoslav
PAJKOVIC

NAŠ GRAD je najtužnije mesto na svetu. Ovu glosu nismo izrekli mi, jer toliko ne umemo, već ju je jednoga dana otpevao na propovedi otac Antonije: »Ceda moja, neka vas bog sagleda u svojoj čestitosti, neka vas andeli čuvaju u vašim nadanjima, volite svoju veru, ali klonite se iskušenja. Vama je potrebna ljubav, a ljubavi je danas sve manje, jakože u svetu jest mnogo bezumnika koji biše hteli da je uništi. Molite se za spas svojih duša, jer crn oblak tučnosni, kako mač Sudijin, nadvija se nad greb ljudski. Ovaj grad je zlo zahvatilo, i u zlju će i nestati. Tužno je njegovo ime, još tužnije postojanje. Crno mu je pisano, velim vam sa ovog svetog mesta, u knjigama mu tako stoji. Molite se za njega, deo moja, padajte na kolena, pastiri čedni, prizivajte Ime Višnjeg i danju i noću...«

Tako otkrismo pereklo naše nesreće. Sada znamo: nemamo prokletijeg mesta pod ovom kapom nebeskom, za koju verujemo da je na ludu glavu nasađena.

Gospode bože, kakva je to pustara, ovaj naš grad — Ig. Leži na kraju ravnice, kao na kraju mora, ispljunut, odbaćen; bela školjka, iznutra prazna, a spolja sa svake strane čvrsto zatvorena. Oko njega je sivoča, i izmagačica, i tuga; zaboravljene, nikakav talas do njega ne dohodi, nikakav dah svežine. Tavori tako u svojoj čamotinji, kao izumrli polip koji je izišao da se sunča, u prašini i brlogu; pod žestokim sijanom sunca isparava se i smrdi. Iz njegovih zidina izbija bezbojna para i u finim pramenovima se penje u nebo; zbog toga, eto, gotovo uvek izgleda kao da gori: gori, tijela, a ne dogoreva. Prigušeni požar, nevidljiv i nerazbuktao, ali ipak proključao; kao da se to ogromno brdo, sa šumama i kamenjem u sebi, dimi. Odozgo besni raspaljeno sunce, a odozdo bije omorinom suva zemlja. Sve je belo, i sve usijano od vreline, žege. Ulice stope prave, izukrštane, kao grobljanske parcele; neprirodnost, ubitačna simetrija. Kuće su ukocene, tvrde, oštih ivica; bleste na suncu, sveže okrećene, i peku se, pucaju. Sa spuštenim žaluzinama, ravnih temena, slepe, one kao da nisu skloništa gde se živi, već nasloženi mrvacki sanduci, uglačani i nepomični. I zaista, sve je ovde tupo i kamenio, kao među kristićima; naš grad liči na zapušteno groblje.

Nema vetra, pa se ni limeni petlovi dimnjaka ne vijore iznad krovova, niti lišće treperi u platanimi. Nigde kretanja, nigde žagora, velenog cvrkuta, koji bi u predvečerje mogao da se razlezje; samo tišina, muk. I zebnja. Ljudi ne izlaze na ulicu, ni sa kim ne razgovaraju, tako reći ne poznaju se među sobom; kao da su stranci, a ne svoji, meštani. Mesto cveća, na prozorima drže obešene vence crvenih paprika; možda je, zbilja, onaj zadah što se svuda unaoko širi oko našeg grada baš od tih paprika dolazio. Jer, njih ima mnogo, nema šta, prava napast. Kažu da i avioni koji slučajno zalutaju u naše nebo odmah beže od njihovog smrada. Jednom je, pričaju, putovala u takvom avionu glavom Nj. V. Kraljica Paraskeva Blažena I.; valjda je išla na jug, u Grčku, na letovanje, ko bi ga znao zašto. Bila je u pratnji Princeza, svojih čerkica, Gospodice Agate i Madame Agnie, i kada su naišle iznad našeg mesta morale su, sve tri — o, kakva sramota! — da zapuše svoje veličanstvene noseve odelokonjičnim rupčićima i da dva put — čak! — kihnu; bože blagi, kako li su to izdržale.

A mi o svemu tome, bogme, vodimo malo računa. Živimo nekako osobjački, tvrdoglavovo, kao da nam se ništa na svetu ne tiče. Izgleda da postajemo čudnovat soj ljudski. Dosada nas i sunce ubijaju, čine nekako pomerenim, suludim. Raspadamo se od nerada, od besmislenosti. Nema se kud, ništa se ne dešava, ništa ne menja svoju boju; kao da se

Tvoj je život
već odavno
u crnu noć potopljen.
Ubijen.
Iznakažen.

JA NEĆU da me svakidašnjost povuče u strašan vrtlog kruga svog. Na sve četiri strane hoću da budem otvoren ko što je i kršćanski bog. U svim stvarima ovoga svijeta ja hoću da budem prisutan, sve hoću da doživim, u svaku tajnu da proniknem i svakoj stvari da udarim svoj pečat.

Ko orač,
ja hoću da ostavim iza sebe svoju brazdu,

takvu što se neće iza mene zasuti. Ja hoću da ostavim spomen i trag. Sa dna mora bezimenosti ja hoću na svjetlo dana i da još živim s onima koji će gledati na nas kao na stara vremena.

JA NE ZNAM za strah. Nedužni bojovnici ne znaju za strah. S ljljanom ću poći protiv indijske gladi. Ljljanom ću uništiti američku bombu. Ljljanom ću otjerati kineskoga zmaja.

Vaša mrtva, pepelom zasuta usta ja ću izbječavati ljljanom. Sljepoču i crnu mržnju u vašim očima ja ću oslijepiti ljljanom. Vašu suroru, nemilosrdnu ruku ja ću probasti ljljanom.

Ne učinim li tako, počet će se usmrđivati vode u zemlji, jabuke neće dozrijeti, mnoga se djeca neće roditi, čunak na razboju trgat će niti i neće tkati, svijet će

iznutra
ugasnuti.

JA POSIŽEM za svjetlim silama. Tražim ih, posvuda, neumorno, sve dalje ko izgubljen pas gospodara.

Ako je istina da se u ovoj zemlji čovječnost organizirala u političku silu, ako je istina da moćna pesnica ove zemlje štiti čovječnost, otkuda onda praznina, odakle hladnoća?

Ne prebacujte mi kruh:

kruha ima dosta.

Ne prebacujte mi stvari:

stvari ima dosta.

No recite mi:

zašto me tako steže u grlu,

zašto je moje srce gladno?

Recite mi

kome je u ovoj zemlji potrebna moja žudnja za životom,

kome je potrebna moja vjera u čovjeka,

kome je potrebna moja klasna svijest?

Recite mi

zašto smo svi okrenuti prema sebi

ko naopako odjeven kaput,

zašto nosimo zaslone na očima

kao da želimo da nas život ne prepozna,

zašto sakrivamo ruke iza leđa

ko lopovi?

Svi vi koji ste vjerovali

recite mi

zašto u ovoj zemlji ne lete žđralovi?

Svi vi koji ste kitili budućnost kao nevestu,

recite mi

zašto je ta vaša nevesta ružna?

5. **V**I KOJI MISLITE da je dobro ako čovjek živi ljudski, pjesnik ima u rukama termometar i kaže vam: stupac se spušta.

Vi koji ne želite da padne mrak: stupac se spušta.

Vi koji ne želite da naša čovječnost bude jednaka ogledalu noći: stupac se spušta.

Pjesnik ima u rukama termometar i kaže vam:

stupac se spušta; tom našem ustajalom, od svih svjetova najboljem svijetu potreban je svježi dašak, baš kao i starom šugavom psu hitac.

6. **V**APIM hosana čovjeku, no kome je potrebna moja riječ?

Mojoj su majci razboji probili uši svojom grmljavinom i moje pjesme ne čuje, za nju ne postoje riječi. Mojm je učiteljima duh podjetinjio i ne vide

da riječ je moja zrela i muška. Moje političke vođe nemaju više potrebe za osjećajima i nemaju vremena za otkucaje srca. Drugovi radnici

ne čitaju lirske pjesme, tko će u znoju lica svoga još mariti za igračke duha? Kome je još potrebna moja riječ?

Sa slovenačkog Ivan BRAJDIC

čemo gomilom ka njenim obalamama: kao da je to procesija, ili veliko hodočašće svetoj vodi. Na čelu poverke ide otac Antonije, u dugačkoj crnoj mantiji, sa skinutim šesirom, i maše velikim krstom, mrmljujući nešto što niko od nas ne čuje. Kada stignemo na reku, tada i mi skinemo svoje kape. Voda je tamna, gusta i teška; valja se trčati, kao crno testo, i različiva po vrbacima i sprudovima. Od duga stajanja smrđi na bud i žabokrećnu, a u dubini melje pesak i oblutak: odozdo se čuje potmušno udaranje. Nekom bi to izgledalo kao kakva pretinja, ali — začudo — mi se ne plašim: više bismo voleli da nas reka proguta, nego da na suncu skapamo. Stojimo nad njenim virovima, zaposedamo joj obale i netremice gledamo u tih proticanje: jeste, iskrada se voda, iskrada se vreme, prolazi naša muka, nestaje bol; kao da nam i krv od tog u žilama živje struji.

Teče reka, teku dani.

Jednolično, neosetno.

I tako se nekako održavamo. Voda ponekad donese crknutog konja, ili raščupanu vranu, ili krv otete crvenice: izgleda da oni jadnici uzvodno ostanju bez svoje baštine; žute se tikine, crni voće i plotovi, promiču rasturenata vila seoskih vodenica. Za njih sve to znači: zbogom letinu, a za nas — igru, razonudu: eto, im na čemu da se oči zaustave.

A pre nekoliko dana prvi put smo videli na reci jednu bubu: bila je kao stršljen, ili nešto slično, izlazila je na kamenu ploču da se sunča. Čim smo je ugledali, odmah smo shvatili: to je ono što nam treba. I dok smo se nagnjivali da je bolje osmotrimo, ona počeće u rupu ispod kamena: razočarani, tužnih lica, pogledasmo se.

Sutradan smo je ponovo čekali da se pojavi. Bilo je rano jutro, sunce je tek izgrevalo, a mi smo ipak stajali okupljeni oko njenog legla.

Eto je, izlazi — reče stari skeležija, koji je dobro poznavao svaki busen, i svaki grm, ovuđa poređ reke.

Video sam joj pipak kako odozdo proviruje. Verovatno ispituje da li ima opasnosti. Opipava vadžu.

Ne sime, sirotića, da se pokaže.

Moram je sačekati.

Otada smo svakog dana stajali nadneti nad njenu rupu: bdeli smo, kao da je ta buba jedina naša mogućnost da se izvučemo iz ove prokletinje. Ona, se, najčešće, nije pojavitiva, kao da inat, ali mi smo bili uporni. Činilo nam se da će ona da preobradi ovu sivoču i da pokrene neki mali točkić u prirodi od kojeg će sve da poteče: i svjetlost, i šumovi, i zelenilo, i voda, i sok u biljkama. Jedni su govorili da ona ima zlatna krilica, a drugi — ružičaste noge, treći su je upoređivali sa vilinim konjicem i pripisivali joj neverovatne moći i osobine. Ali sve je to uglavnom bila laž i samo se sa sigurnošću moglo tvrditi: njoj je pretila velika opasnost, odozgo, sa neba: sunce je moglo svakog treći da je sprži. Gospode jedini, što bi sa nama bilo ako bi se to desilo?

I tek danas, neočekivano za sve nas, uspemo da je celu, na miru, razgledamo. Zatekli smo je na spavanju, baš kada je sunce najžešće peklo, i privukli smo joj se, puzeći na koljenima i laktovima, da nas ne bi osetila. Došli smo do nasipa i tu polegali, kao u rovu, a samo su nam glave virele: mogli smo da je našim prisustvom uznenimirimo, a to bi već bilo svirepo.

Mora da nešto lepo sanja — reče Ignat, sakuplja stari kisobrana.

Verovatno se odmara — dodade ikonopisac. Napatila se mnogo, nesrećnica — procedi čuvar gradskog parka.

Kako je žalim — zapišta bledi voskar.

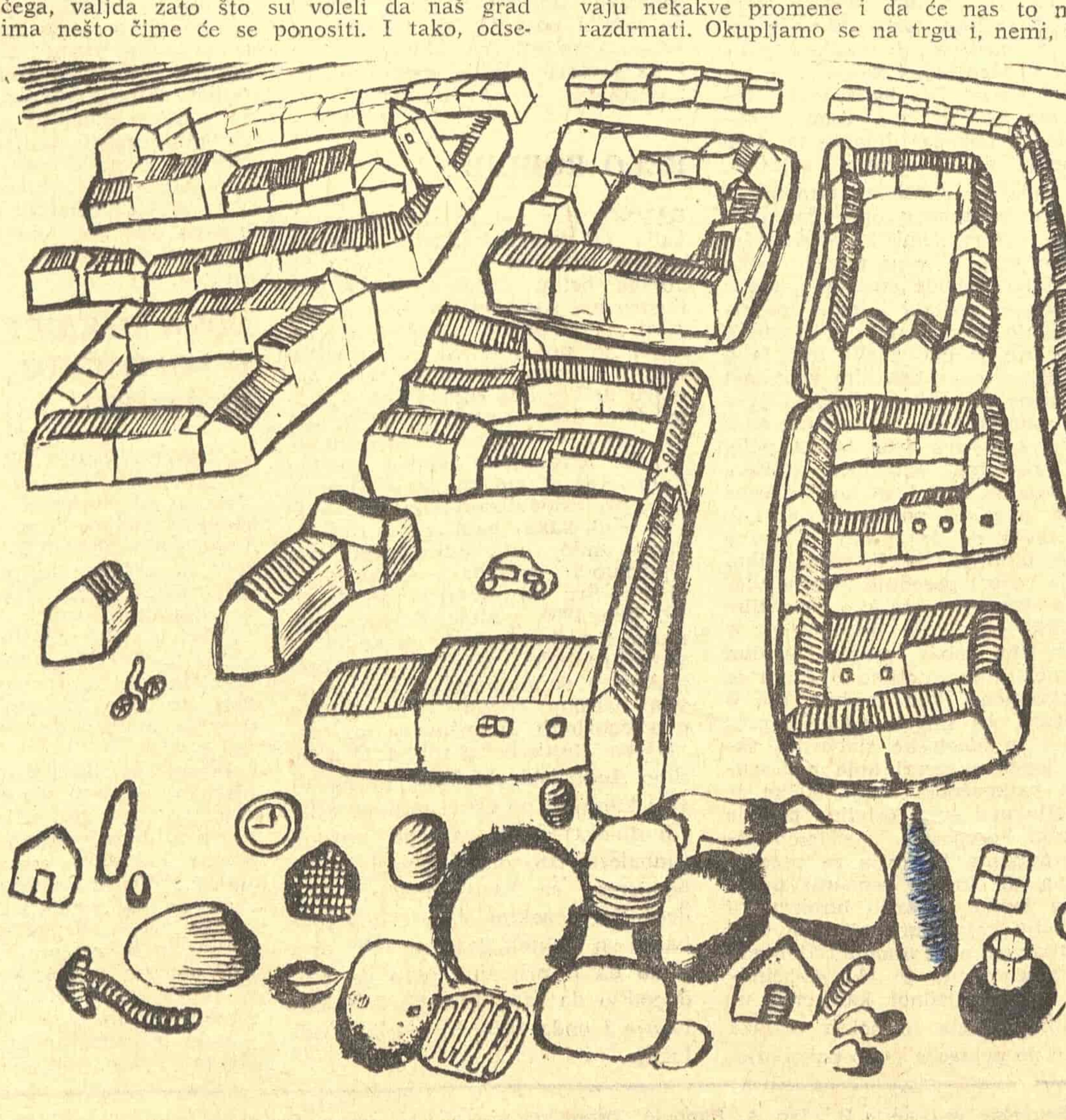
Ali zašto drhti? — upita prodavac engleskih lula.

Kao da je neki unutrašnji bol steže — protumači visoki travar.

Tada svi podigosimo glave i videsmo: leža.

Nastavak na 12. strani

PRIČA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

pratičanje
PREKE

ILUSTROVAO: HALIL TIKVESA

